

VU Research Portal

Diamanten - whose best friend?

van de Bunt, H.G.

published in

Tijdschrift voor Criminologie
2002

document version

Publisher's PDF, also known as Version of record

[Link to publication in VU Research Portal](#)

citation for published version (APA)

van de Bunt, H. G. (2002). Diamanten - whose best friend? *Tijdschrift voor Criminologie*, 4(44), 319-327.

General rights

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal ?

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

E-mail address:

vuresearchportal.ub@vu.nl

Tijdschrift voor Criminologie, nr. 44 – 4, 2002

Themanummer ‘Themanummer Diamant, criminaliteit en conflict’

Themaredactie: H. van de Bunt, C. Bijleveld, P. van der Laan

Inhoud

(bladzijden verwijzen naar gedrukte versie, die op technische details wellicht afwijkt van onderstaand)

Diamanten – whose best friend?	319
<i>Henk van de Bunt</i>	
De criminologische relevantie van de studie van de (illegale) diamanthandel	328
<i>Cyrille Fijnaut</i>	
De joodse gemeenschap en de Antwerpse diamantsector in historisch perspectief	338
<i>Dina Siegel</i>	
Opsporing van misdrijven inzake diamant – Een inkijkje in de praktijk	351
<i>Jan Poels en Agim De Bruycker</i>	
Conflictdiamanten – gezien vanuit Afrika	358
<i>Johan Peleman</i>	

DIAMANTEN - WHOSE BEST FRIEND?

Henk van de Bunt

Diamanten oefenen op veel mensen een bijzondere aantrekkingskracht uit als symbolen van kracht, schoonheid en rijkdom. Zij zijn voor veel mannen in de rijke Westerse wereld dé manier om hun onvoorwaardelijke en eeuwige liefde voor hun geliefden tot uitdrukking te brengen.

Diamonds are forever. Ook op criminelen oefenen zij een onweerstaanbare aantrekkingskracht uit. Zo werd in 2000 tijdens een diamanttentoonstelling in Londen een vergeefse poging gedaan een gat te boren om een diamant van 203 karaat te stelen. En vers in het geheugen ligt de diefstal door de werknemer van een Amsterdamse diamantair die met een magnetrondoos vol diamanten het bedrijfspand verliet. De waarde van de gestolen diamanten betrof ongeveer 10 miljoen euro (Termaat en De Vries: 2002).

In dit themanummer wordt duidelijk gemaakt dat de diamant ook als criminologisch onderwerp schitterend is. Volgens **Fijnaut**¹ heeft de diamantsector tot dusverre ten onrechte weinig aandacht gekregen van criminologen. Hij stelt dat het onderwerp een hoge criminologische relevantie heeft. Niet alleen is er sprake van ‘gewone criminaliteit’ zoals fraude, witwassen en raakvlakken met georganiseerde misdaad. Ook zijn er in de internationale diamanthandel relaties met ernstige schendingen van mensenrechten, financiering van burgeroorlogen en zelfs terrorisme. Van kwaadkwaad tot erger. De criminologie komt dicht bij de polemologie.

Siegel en Poels & De Bruycker geven vanuit twee verschillende invalshoeken een inkijkje in de gesloten wereld van het belangrijkste centrum voor diamanthandel: Antwerpen. Poels en De Bruycker zijn betrokken bij de opsporing van misdrijven in en rondom de diamanthandel. Zij geven aan de hand hiervan informatie over concrete gevallen van fraude en witwassen. Siegel heeft gesprekken gevoerd met vertegenwoordigers van de diamantwereld en historische publicaties bestudeerd over de relaties tussen de Joodse gemeenschap en de diamantsector. Zij laat zien dat de eens zo gesloten Antwerpse diamantgemeenschap onder de druk van de concurrentie ‘opener’ is geworden. De traditionele dominantie van Joden in de diamantsector is aan het verdwijnen, niet in de laatste plaats vanwege allerlei criminaliteit door de meest recente Joodse immigranten, dit keer uit Oost-Europa, die werkzaam zijn in de marge, zo niet de rafelrand van de diamanthandel. **Peleman** tenslotte plaatst het onderwerp op het wereldtoneel van burgeroorlogen, schending van mensenrechten en internationaal terrorisme. Aan het liefdesjuweel kleeft bloed, zoveel is duidelijk.

A GIRL'S BEST FRIEND

Diamanten zijn gevormd uit koolstof die onder zeer grote druk en bij extreem hoge temperatuur werd samengeperst. Dit proces vond diep in de aardkorst plaats en door latere erupties van gesmolten gesteente (kimberliet) kwamen de diamanten naar de oppervlakte. Soms worden diamanten machinaal gedolven in diamantmijnen, maar er zijn ook gebieden in Afrika waar diamanten in rivierbeddingen of in primitieve, met de hand gegraven putten kunnen worden gevonden. Overigens worden diamanten over de hele wereld gedolven, onder meer in Australië, Afrika, Canada en Rusland. Zo beschouwd zijn diamanten geen schaars goed, dus hun aantrekkingskracht en hoge waarde berusten op iets anders.

Wat is er zo bijzonder aan diamanten? Diamant is een van de hardste steensoorten en daardoor geschikt voor toepassing in boren en slijpmachines. De omzet van diamant wordt echter niet door deze industriële toepassingsmogelijkheden bepaald maar door particuliere consumenten.

Geslepen diamanten worden verkocht als juwelen en de waarde daarvan wordt vooral bepaald door het imago, waar de diamantindustrie veel aandacht aan besteedt. Zo is het symboolkarakter van de diamant als liefdesjuweel tot op de dag van vandaag het resultaat van uitgekiende advertentiecampagnes. De kracht daarvan blijkt vooral uit hun vermogen binnen korte tijd nieuwe ‘tradities’ te vestigen. In Japan bijvoorbeeld was het tot 1968 ongebruikelijk om je

¹ Vetgedrukte auteursnamen verwijzen naar hun artikelen in dit themanummer.

geliefde een diamanten ring te schenken. Vanaf 1968 werd de Japanse bevolking met succes bewerkt, want 10 jaar later droeg tweederde van de (pas) getrouwde Japanse vrouwen een diamanten ring. Na de Verenigde Staten is Japan momenteel zelfs de grootste consumentenmarkt ter wereld.

De diamantindustrie heeft door zijn campagnes niet alleen afzetmarkten gecreëerd maar ook het sentiment ‘*diamonds are forever*’ ingeslepen. Dat is zakelijk gezien van groot belang omdat consumenten er niet snel toe zullen overgaan juwelen met een dergelijke gevoelswaarde door te verkopen. Voor de aanschaf van diamanten ben je aangewezen op de diamantair: ‘The illusion thus had to be inculcated into the mass mind that diamonds were forever – ‘forever’ in the sense that they could never be resold’ (Epstein, website).

Deze succesvolle manipulatie van het imago van de diamant is onderdeel van een mechanisme dat door Epstein wordt aangeduid als de *diamond invention*, wat inhoudt dat de waarde van de diamant in alle opzichten kunstmatig bepaald wordt. Dit geldt ook voor de marktprijs. Vroeg of laat valt in alle verhandelingen over dit onderwerp de naam van de Zuid-Afrikaanse multinational *De Beers*, die een wereldomvattend netwerk reguleert waarmee de prijzen worden beïnvloed door het aanbod op de wereldmarkt van diamanten onder controle te houden (zie *National Geographic*, 2002). *De Beers* speelt een dominante rol bij de exploitatie van diamantmijnen in Afrika en verkoopt de ruwe diamant tijdens ‘zichten’ tegen vastgestelde prijzen aan een geselecteerde groep groothandelaars. Bovendien is *De Beers* de belangrijkste leverancier van diamanten aan de vier groothandelsbeurzen die Antwerpen rijk is. *De Beers* probeert ook de exploitatie en groothandel in enkele productiegebieden buiten Afrika onder controle te krijgen. Met Rusland zijn afspraken gemaakt over de prijsvorming van diamant. Australië neemt een eigen positie in en verkoopt zijn diamanten zelf via een verkoopkantoor in Antwerpen. Omdat deze diamanten een lagere kwaliteit schijnen te hebben, beschouwt *De Beers* deze zelfstandige opstelling niet als een aantasting van haar belangen.

Door grote voorraden aan te houden is *De Beers* bestand tegen fluctuaties in vraag en aanbod. De wereldprijs van diamant blijft daardoor op een constant niveau, zodat de diamant een aantrekkelijke, waardeovaste belegging is. De internationale diamanthandel vertegenwoordigt een groot economisch belang. De wereldhandel in ruwe diamant heeft een waarde van ongeveer 7,5 miljard euro per jaar. In de belangrijkste producerende landen, zoals Zuid-Afrika, Botswana, Canada, Rusland en Australië, zijn uiteraard ook de lokale en centrale overheden voor een deel afhankelijk van inkomsten uit belastingheffing op de productie en uitvoer van de diamanten. Juist omdat de waarde van de diamant zo sterk afhankelijk is van zijn imago, is de diamantsector erg kwetsbaar voor berichtgeving die hierop een smet werpt. In de afgelopen jaren is de diamantsector geregeld op een negatieve wijze in het nieuws gekomen, zacht uitgedrukt. Tegenover het imago van de diamant als liefdesjuweel werden door mensenrechtenbewegingen imagovernietigende begrippen als ‘conflictdiamanten’ en ‘bloeddiamanten’ geplaatst. Zo werd er de aandacht op gevestigd dat de exploitatie van diamanten soms onder mensonterende omstandigheden plaatsvindt en dat de opbrengsten van de diamanthandel in de landen van herkomst aangewend kunnen worden om bloedige burgeroorlogen te financieren. Momenteel wordt zelfs een relatie gelegd met de financiering van terroristische aanslagen. In november 2001 verschenen de eerste berichten in de Amerikaanse pers dat *Al Qaeda* miljoenen dollars zou hebben verdiend met de verkoop van illegale diamanten. Deze diamanten zouden verkregen zijn uit diamantmijnen die onder toezicht staan van het *Revolutionair Verenigd Front (RUF)* uit Sierra Leone. De berichtgeving begon in november 2001 bij de *Washington Post*, die zich baseerde op enkele bronnen in inlichtingendiensten. In augustus 2002 werd door de Canadese inlichtingendienst beweerd dat het *Al Qaeda* netwerk gebruik zou kunnen maken van Canadese diamanten als betaalmiddel om hun activiteiten – buiten de officiële banken om – te kunnen financieren. Vertegenwoordigers van de diamantindustrie hebben fel geprotesteerd tegen deze verdachtmakingen. Op een *expert meeting* in Amsterdam, georganiseerd door het *Nederlands Instituut voor Zuidelijk Afrika (NIZA)*, stelde een lid van de *World Diamond Council* in maart

2002 dat er tot dusverre zelfs geen spoor van bewijs is gevonden van het bestaan van een band met *Al Qaeda* (Fatal Transactions, 2002). Wel bestaan er aanwijzingen dat enkele belangrijke Russische criminelen zakelijke belangen ontwikkeld hebben bij de diamantexploitatie in Sierra Leone. **Peleman** verwijst kort naar de raakvlakken van de diamantsector met terrorisme en georganiseerde misdaad.

Dichterbij, in België en ook in ons land, werden in de laatste jaren gevallen bekend van de betrokkenheid van de georganiseerde criminaliteit bij diamanten. Met name kan hier de momenteel in België gedetineerde Pakistaan Abbas vermeld worden.

RELEVANTIE VOOR DE CRIMINOLOGIE

Vanuit criminologisch perspectief roepen deze buitengewoon interessante gebeurtenissen vragen op over de raakvlakken tussen de legale diamantmarkt en criminele en terroristische netwerken. Is de diamantsector een 'gelegenheidsstructuur' voor illegale handelingen? Hoe wordt de internationale diamantmarkt eigenlijk gecontroleerd? In hoeverre hebben de betrokken overheden greep op de gehele handelsketen? Deze vragen waren de belangrijkste redenen voor de *Nederlandse Vereniging voor Kriminologie* om in december 2001 in Antwerpen een congres te organiseren over de criminologische aspecten van de diamanthandel. De keuze voor Antwerpen lag wel erg voor de hand. Antwerpen neemt op deze markt voor ruwe diamanten nog steeds een dominante positie in. Meer dan 80 procent van alle ruwe diamanten, die bestemd zijn om tot juwelen verwerkt te worden, worden in Antwerpen verhandeld.

In dit themanummer worden de vier mondelinge inleidingen op het congres gepubliceerd. De redactie van het tijdschrift heeft de toespraken redactioneel enigszins bewerkt en waar mogelijk en nuttig enigszins aangevuld en geactualiseerd, zonder afbreuk te willen doen aan het feit dat het oorspronkelijk gesproken teksten betreft.

Bloeddiamanten

In korte tijd zijn 'bloeddiamanten' een begrip geworden. In 1998 vroeg de Engelse mensenrechtengroep *Global Witness* als eerste aandacht voor het verband tussen de voortdurende burgeroorlogen in Angola en Sierra Leone en de exploitatie van diamanten (www.oneworld.org/globalwitness/reports, een nuttige Nederlandse bron is ook www.niza.nl/fataltransactions van het *NIZA*). Onder het begrip 'bloeddiamanten' of 'conflictdiamanten' worden de diamanten begrepen die gewonnen worden in enkele Afrikaanse landen in gebieden die door rebellenlegers worden beheerst. *De Beers* zag al snel in dat dit soort berichtgeving dodelijk kon zijn voor het zorgvuldig gecultiveerde imago van de diamant. Om te beginnen bracht *De Beers* in omloop dat de handel in bloeddiamanten (slechts) enkele procenten uit zou maken van de totale handel in ruwe diamanten. In de vele recente publicaties over dit onderwerp figureert telkens het percentage van vier, maar hoe dit percentage berekend is, is mij niet duidelijk geworden. Hoe dan ook, het onderwerp kwam binnen de kortste tijd hoog op de internationale politieke agenda te staan. Opmerkelijk is de actieve rol van de Verenigde Naties. Vanaf 1998 werden door de VN enkele resoluties aangenomen om de illegale handel in diamanten uit de Afrikaanse brandhaarden Angola, Kongo, Sierra Leone en Liberia tegen te gaan. Handel met Liberia is geheel uitgesloten, uit de overige landen mogen nog wel diamanten worden geëxporteerd, mits voorzien van certificaten van legale herkomst.

Om verder uitvoering te geven aan deze resoluties kwamen in 2001 de belangrijkste diamantproducerende en -afnemende landen en een aantal niet-gouvernementele organisaties in Kimberley (Zuid-Afrika) bijeen om een sluitend certificeringssysteem op te zetten. Op die manier zou kunnen worden voorkomen dat 'besmette' diamanten in de legale handelscircuits terecht zouden kunnen komen. Na de bijeenkomst in Kimberley zijn er nog enkele andere gehouden en sindsdien wordt gesproken van het *Kimberley-proces* (zie www.kimberleyprocess.com). Het voorgestelde systeem voorziet in controle door zowel het producerende als het importerende land. De producerende landen controleren de productie en het

vervoer van ruwe diamant van de mijn tot aan de plaats van uitvoer. Zendingen ruwe diamant worden verzegeld in fraudebestendige houders en voor elke zending wordt een *Kimberley*-certificaat afgegeven. De importerende landen zien er op toe dat alleen diamanten worden ingevoerd die van dergelijke certificaten vergezeld zijn.

Onlangs heeft de Europese Commissie, die deelgenomen heeft aan het *Kimberley*-proces, concrete voorschriften geformuleerd voor de diamantimporten binnen de EU

((http://europa.eu.int/comm/external_relations/cpcm/cp/doc/com02_455_nl.pdf). Vanaf 2003 moeten alle diamanten die binnen de Unie worden ingevoerd voorzien zijn van een certificaat waarop staat aangegeven uit welk land de diamant afkomstig is. De certificaten kunnen alleen worden afgegeven door vertegenwoordigers van de officiële regeringen in de landen van herkomst. Op deze manier kan worden voorkomen dat diamanten verhandeld worden die afkomstig zijn uit gebieden waar burgeroorlogen woeden. Zo zou voorkomen moeten worden dat allerlei bevrijdingsbewegingen wapens kunnen bekostigen uit het winnen en verhandelen van diamanten in de door hen bezette gebieden.

Maar het is de vraag of alle goede bedoelingen wel realistisch zijn. Uit een *case study* van *SOMO* (*Stichting voor Onderzoek naar Multinationale Ondernemingen*) blijkt dat in Nederland tot op heden geen extra menskracht en expertise beschikbaar is gesteld om de diamanten bij invoer op hun herkomst te controleren. Meer in het algemeen wordt gesteld dat de douanecontrole op de import van diamanten zeer beperkt is. In buurland België, dat een veel groter belang heeft bij het schoonhouden van de diamantsector (acht procent van de totale Belgische export bestaat uit diamanthandel vanuit Antwerpen), zou de controle veel beter geregeld zijn (SOMO: 2001).

Veel fundamenteeler van aard zijn de bedenkingen door het Amerikaanse *GAO - General Accounting Office*, een onderzoeksinstituut dat werkt voor het Amerikaanse Congres (rapport en algemene informatie over het *GAO*: www.gao.gov/cgi-bin/getrpt?GAO-02-678). In deze rapportage worden ernstige twijfels uitgesproken over de deugdelijkheid van het in het *Kimberley*-proces uitgedokterde certificatiesysteem. Het *GAO* concludeert dat de aard van de diamanten en de werking van de internationale diamantindustrie veel mogelijkheden bieden voor illegale handel, ook (illegale) handel in bloeddiamanten. Als gevolg van het feit dat de diamantwinning in afgelegen gebieden plaatsvindt en de diamanten nauwelijks naar afkomst zijn te identificeren, is het volgens de onderzoekers moeilijk om een sluitend certificatiesysteem op te zetten. Bovendien constateert het *GAO* dat de diamantindustrie volstrekt ondoorzichtig opereert. Deelnemers in deze industrie werken op basis van vertrouwen, waarbij over handelstransacties betrekkelijk weinig gedocumenteerd wordt. Het *GAO* noemt ook de gegevens die de industrie presenteert over productie en handel onvoldoende en inconsistent. De diamantenstroom is een grillige meander:

‘Diamonds can change hands numerous times as shown by the fact that the value of world rough diamond exports is three times as large as the value of world rough diamond production. According to industry experts, diamonds are sold back and forth and mixed and remixed, making tracing a particular shipment through the pipeline and across borders an arduous if not impossible task’ (GAO: 2002: 8).

Het *GAO* besluit zijn rapport met een vernietigende analyse van het *Kimberley*-systeem. Kern van de kritiek is dat de randvoorwaarden binnen de betrokken Afrikaanse landen en in de diamantsector afwezig zijn om een geloofwaardig en sluitend certificatiesysteem op te zetten. Het ziet er overigens niet naar uit dat de EU gevoelig is voor deze kritiek. Onlangs nog, op 21 oktober jongstleden, spraken de ministers van Buitenlandse Zaken in de Europese Raad hun volle steun uit voor de uitvoering van het certificatiesysteem, waarover 52 diamantproducerende en verhandelende landen op 5 november een verdrag sloten. *Global Witness* en andere non-goevernementeel organisaties verwelkomden deze eerste stap in de goede richting, maar achtten de afwezigheid van een onafhankelijk controlemechanisme een ernstige tekortkoming (NRC Handelsblad en Volkskrant, 7 november 2002). Ook **Peleman**, die in opdracht van de VN vele

missies in Afrika heeft uitgevoerd op dit terrein, laat zich pessimistisch uit over de kansen van het certificatiesysteem.

A CRIMINAL'S BEST FRIEND

Zelfs een gering volume diamanten kan al een waarde van miljoenen euro vertegenwoordigen. Deze *compressed cash* is ideaal voor illegale handel, bijvoorbeeld als ruilmiddel voor drugs of wapens, of om geldswaarden op gemakkelijke manier te verplaatsen. Hieraan kan worden toegevoegd dat gestolen diamanten gemakkelijk te smokkelen en te verhandelen zijn omdat zij reukloos zijn en het heel moeilijk is om de herkomst van (geslepen) diamanten vast te stellen. Al met al zijn diamanten vanwege deze eigenschappen ideale betaalmiddelen voor illegale doeleinden. In en rondom de diamantindustrie zijn nog vele andere soorten criminaliteit mogelijk: van georganiseerde diefstallen in diamantmijnen, corrupte werknemers bij waardebeoordelingen en certificeringen tot en met diefstallen en overvallen tijdens het vervoer van diamanten. Volgens schattingen van deskundigen zou als gevolg van deze misdrijven zo'n twintig procent van de wereldhandel in ruwe diamant betrekking hebben op illegaal verkregen diamanten (Tailby, 2002).

In oktober 2001 vond in Australië, een belangrijke diamantproducent, een rondetafelconferentie plaats tussen criminologen en deskundigen uit de diamantsector over de illegale aspecten van de diamantindustrie. De aanwezigen benadrukten wel dat de diamantsector veel mogelijkheden biedt voor criminaliteit, maar erg concreet wordt het niet. Er zijn, zo wordt geconcludeerd, geen belangrijke aanwijzingen van systematische diefstallen van diamanten. Wel wordt vastgesteld dat werknemers in de mijnindustrie doelwit kunnen zijn van criminele groepen. Erg concludent is het verslag ook op dit punt niet (Tailby: 2002).

In België is in december 1998 een rapport verschenen van een senaatscommissie die gepoogd heeft de criminaliteit in en om de diamantsector in België in kaart te brengen. Hiertoe werd behalve van politie- en justitiegegevens gebruik gemaakt van openbare verhoren van personen die in de branche werkzaam zijn. Hoewel het parlementaire onderzoek zich specifiek richtte op de betrokkenheid van georganiseerde criminaliteit bij de diamanthandel, wordt hierover weinig concrete informatie verschaft. Het merendeel van de gepresenteerde gevallen heeft betrekking op criminaliteit door op zichzelf bonafide organisaties in de branche. Het zijn onder meer gevallen van witwassen van geld, fraude en misleiding van consumenten (Belgische senaat, 1998). Toch is de rapportage verontrustend. De rapporteurs signaleren dat de diamantwereld in Antwerpen een gesloten wereld is, waar alles gebaseerd is op wederzijds vertrouwen. Hierdoor zou het voor de politie niet gemakkelijk zijn illegaliteit op te sporen. Geconstateerd wordt dat politie en justitie bovendien weinig mankracht en deskundigheid bezitten om effectief tot de gesloten wereld door te kunnen dringen. Bovendien wordt kryptisch en omfloerst twijfel uitgesproken over de bereidheid van de Belgische overheid om effectief te regulerend op te treden. In de rapportage wordt gesproken over:

'een bepaald gedoogbeleid in de diamantsector (...) dat niet behoort tot het beleid van de parketten, maar van het Ministerie van Justitie of van Financiën. Wellicht gaat het niet om een echt gedoogbeleid, maar eerder om afspraken, overeenkomsten, gebruiken' (Belgische Senaat: 1998: 12).

Toch kan er concreter over de criminaliteit in de Antwerpse diamantsector worden gesproken. Met name is van belang de strafzaak tegen Fouad Abbas die zich in Antwerpen heeft afgespeeld. Abbas is in Nederland bekend geworden als de kroongetuige in het proces tegen 'De Hakkelaar' (Mols en Spong: 1997). Hij werd er in Nederland van verdacht dat hij samen met 'De Hakkelaar' in de periode 1987-1991 scheepsladingen hasj van Pakistan naar Nederland en Canada zou hebben getransporteerd. Hij kocht zijn vervolging in Nederland af door als kroongetuige op te treden en een schikkingsbedrag te betalen van 1,8 miljoen gulden (ruim 800.000 euro).

Abbas werd in 2001 in België veroordeeld tot een gevangenisstraf van 5 jaar. **Poels en De Bruycker** beschrijven enkele strafbare feiten waarvoor hij werd veroordeeld. Gevoegd bij andere publicaties (met name *De Stoop*: 1998) komt het beeld naar voren dat Abbas in de jaren negentig een belangrijke tussenpersoon is geweest tussen de zogeheten Hollandse netwerken en Pakistaanse leveranciers van omvangrijke hoeveelheden hasj. Vanaf medio jaren tachtig had Abbas zich gevestigd in Antwerpen en richtte daar de diamantairsfirma *TSS Diamonds* op. Deze firma zou naderhand een dekmantel zijn geworden om grote geldbedragen vanuit België naar verschillende plaatsen in de wereld over te boeken. Hij deed dit onder meer via de *Max Fischer Bank*, waar een aantal grote Antwerpse diamantairs vaste klant was. Met drugsgelden zou hij ook diamanten hebben gekocht en hebben verhandeld. Interessant is de opmerking van *De Stoop* dat dergelijke activiteiten plaats konden vinden dankzij het feit dat op financiële transacties binnen de diamantwereld weinig overheidstoezicht werd uitgeoefend (*De Stoop*: 1998, p. 142).

Poels en De Bruycker beschrijven de witwastechnieken door diamantairsfirma's. In de slipstream van het onderzoek tegen Abbas werd duidelijk dat een aantal firma's dezelfde technieken toepaste om geld naar het buitenland over te brengen en deze dan vervolgens weer te 'lenen'. Hierdoor kon bijvoorbeeld de betaalde 'rente' in mindering worden gebracht op de in België gemaakte winsten en werden de winsten uit de op de buitenlandse rekeningen staande gelden aan het oog van de Belgische fiscus onttrokken. Zij maken duidelijk dat het gebruik van valse facturen in de Antwerpse diamantwereld 'schering en inslag' is (geweest?). Dankzij deze valse facturen is het mogelijk een bepaalde handelsomzet te fingeren en daarmee ook de aanwezigheid van geld dat feitelijk uit anderen hoofde is verkregen (bijvoorbeeld uit misdaad). Deze praktijken zijn geen exces en zelfs geen afwijkend gedrag binnen de cultuur van de diamantsector. Veeleer lijkt sprake van geïnstitutionaliseerd gedrag, dat is voortgesproten uit het 'Don Pedro-systeem', genoemd naar de fictieve klant die op de facturen figureert. Zo werden diamantairs door de (fiscale) overheid in de gelegenheid gesteld om bepaalde handelstransacties te maskeren. Enerzijds was dit bedoeld om diamantairs de helpende hand toe te steken bij het verhandelen van diamant naar landen die importbeperkingen hadden voor diamant, maar er was nog een andere achtergrond. Volgens **Siegel** is dit 'gedoogbeleid' (deels) terug te voeren op het specifieke joodse karakter van de Antwerpse diamanthandel. Het gedogen, althans het accepteren van 'Don Pedro' was bedoeld om de zwaar getroffen joodse diamantairs vlak na de Tweede Wereldoorlog tegemoet te komen. Als gevolg van het terughoudende overheidstoezicht was zelfregulering de belangrijkste manier om interne en externe criminaliteit te weren. Zo bestierde en bestiert de *Hoge Raad voor Diamant* in belangrijke mate de Antwerpse diamantwereld. Deze zelfregulering werd geschraagd door sterke onderlinge banden binnen de joodse gemeenschap. Maar nu de eens zo gesloten diamantgemeenschap door mondiale concurrentie wordt opgebroken en de dominantie van de joodse gemeenschap tanende is, neemt de kwetsbaarheid voor criminaliteit vanuit de eigen sector en van buiten toe.

A CRIMINOLOGIST'S BEST FRIEND?

De criminologie betitelt zich graag als een multidisciplinaire wetenschap. Maar, zo stelt **Fijnaut**, de multidisciplinariteit bestrijkt gewoonlijk niet de disciplines die nodig zijn om kwesties als de (illegale) diamanthandel te kunnen bestuderen. Dat is volgens hem de reden dat dergelijke onderwerpen buiten het blikveld van de criminoloog blijven. Daarbij komt dat het onderzoek in de criminologie nog steeds sterk gebonden is aan de criminele problemen in de eigen buurt, eigen stad of het eigen land. Transnationale problemen zijn volgens hem tot dusverre nauwelijks aan de orde in de criminologie.

De bijdragen aan dit themanummer maken duidelijk dat het hier behandelde onderwerp voor de criminologie een relevant onderzoeksthema is, mede door de verwevenheid van (illegale) handel met andere vormen van criminaliteit, zoals de internationale wapenhandel en systematische schendingen van mensenrechten. Voor de criminologie valt er nog veel te winnen. Bibliotheken van organisaties in België en in Nederland die zich bekommeren om de situatie in Afrika en zich

richten op de regulering van de diamanthandel bieden een schat aan informatie over de aard en omvang illegale wapenhandel, waarvan de mondiale aspecten maar zijdelings aan de orde kwamen in het themanummer *Wapens en Geweld* van het *Tijdschrift voor Criminologie* uit 2000 (42/4).

Tegelijkertijd is ook de lokale diamantsector een buitengewoon interessant onderzoeksdomein. Over de mogelijke raakvlakken tussen de diamantsector en de georganiseerde misdaad gaan wel geruchten maar erg veel empirische kennis is niet aanwezig. Belangrijker nog is de theoretisch interessante vraag hoe een zo gesloten en weinig transparante wereld als de diamantsector zich tegen de verleidingen van criminaliteit kan beschermen. In hoeverre kan erop worden vertrouwd dat de steeds meer gefragmenteerde diamantwereld in staat is zichzelf te reguleren? Hoe kunnen deze *semi autonomous fields* effectief worden gecontroleerd en beïnvloed door overheden en non-gouvernementele organisaties?

LITERATUUR

Belgische Senaat (1998), Parlementaire Commissie van Onderzoek naar de Georganiseerde Criminaliteit in België, *Eindverslag*, zitting 1998-1999, nr. 1-326/9.

Epstein, Edward (z.j., 2002 ?) *The Diamond Invention*,

<http://edwardjayepstein.com/diamond/prologue.htm>

Fatal Transactions, Implementing Kimberley: Stopping the blood diamond trade to Europe.

Report of the European Union Expert Meeting, March 7, 2002. Uitgave door het NIZA, Amsterdam, 2002.

GAO (2002) *International Trade. Critical Issues Remain in Deterring Conflict Diamond Trade. Report to Congressional Requesters*, June 2002.

Mols, G.P.M.F. en G. Spong (1997) *De kroongetuige in het Octopus-proces*, Deventer: Gouda Quint.

National Geographic, maart 2002 (: 1-51).

SOMO (2001) *Conflict Diamonds: Crossing European Borders? A case study of Belgium, the United Kingdom and the Netherlands*, Amsterdam

Stoop, Chris De (1998) *Ik ben makelaar in hasj*, Amsterdam: De Bezige Bij.

Tailby, Rebecca (2002) *The Illicit Market in Diamonds*, Research paper, Australian Institute of Criminology, January 2002, Canberra ACT.

Termaat, Gijsbert en Tjerk de Vries (2002) *Aan de haal. Het verhaal van Dennis P.; Nederlands grootste diamantrovers*, Den Haag: Uitgeverij BZZTôH.

DE CRIMINOLOGISCHE RELEVANTIE VAN DE STUDIE VAN DE (ILLEGALE) DIAMANTHANDEL

Cyrille Fijnaut

Voor de Tweede Wereldoorlog was de diamanthandel in Antwerpen voor het grootste deel in joodse handen. Saerens (2000) beschrijft in zijn recente proefschrift over Antwerpen en zijn joodse bevolking in de periode 1880 - 1944 dat bij de liquidatie van de joodse diamanthandel door de Duitse bezetter in 1941 - 1942 350 joodse diamantmakelaars (van de in totaal 400 in de stad) en 1.103 diamanthandelaren/-bedrijven betrokken waren. Evenals in Amsterdam – men leze het proefschrift van Meershoek (1999) – werd kort nadien het merendeel van de Antwerpse joden met behulp van de reguliere politie afgevoerd naar de vernietigingskampen in Duitsland en andere delen van het Nazi-rijk. Na de oorlog voerde België volgens journalist De Stoop (1998) een heel tolerant (nauwelijks regelgeving) en stimulerend (vrijstelling van BTW) beleid met betrekking tot de diamanthandel, in de hoop deze bedrijfstak weer tot leven te brengen. En met groot succes, zoals nog zal blijken, ook wat betreft de betrokkenheid van de joodse bevolking bij deze voor de stad zo belangrijke economische sector. Volgens recente berichten in onder andere het weekblad *Knack* werkte 20 jaar geleden in elk geval 80 - 90 procent van de Antwerpse joden in de diamanthandel. Op dit ogenblik zou dit percentage zijn gedaald tot 40 à 50 procent. De handel is voor een belangrijk deel overgenomen door mensen van andere origine, in het bijzonder Indiërs en Pakistani.

De dramatische geschiedenis van de joden en speciaal de (liquidatie van de) joodse diamanthandel is – zoals zovele gruwelen uit de eerste helft van de twintigste eeuw, georganiseerd door Nazi-Duitsland dan wel de Sovjet-Unie – nooit het voorwerp geweest van criminologisch onderzoek. Ook de eigentijdse handel in bloed- of conflictdiamanten in Antwerpen, Londen of New York is echter nagenoeg volledig buiten het criminologische vizier gebleven, hoezeer ook deze handel tot op de dag van vandaag de financiële brandstof levert voor verschrikkelijke vormen van burgeroorlog in Afrika bezuiden de Sahara. Deze twee vaststellingen brengen mij direct bij de criminologische relevantie van de studie van de (illegale) diamanthandel.

Dit thema behoeft enige inleiding. De criminologie is nu eenmaal tot voor kort ver weggebleven van de diamantsector. Men moet wel beseffen dat zij in de voorbije jaren ook zovele andere *tricky* handelssectoren goeddeels links heeft laten liggen. Hierbij kan worden gedacht aan wapenhandel, handel in gevaarlijk afval en handel in nucleaire materialen, terwijl deze vormen van internationale handel toch een hoog crimineel potentieel hebben en raken aan de meest fundamentele problemen van deze wereld, die van oorlog en vrede (Gasparini Alves en Cipollone, 1998).

De eerste kwestie is dan ook: waarom is de criminologie in het algemeen voorbijgegaan aan de criminele kanten van de bedoelde handelssectoren en (daarmee) van de problemen van oorlog en vrede? In het verlengde hiervan ligt de vraag of de recente VN conventie tegen transnationale georganiseerde misdaad wellicht een stimulans zal zijn voor (meer) onderzoek op gebieden als deze.

De tweede kwestie betreft specifiek de relevantie van de diamanthandel voor criminologisch onderzoek. Om deze te demonstreren zal ik eerst een aantal algemene beschouwingen geven over de zwarte kanten van deze handel. Vervolgens zal ik speciaal aandacht schenken aan de opmerkingen over de (illegale) handel in diamanten van de onderzoekscommissie van de Belgische Senaat naar georganiseerde criminaliteit.

Tot besluit van deze inleiding kan nog worden aangegeven waarom het passend is dat deze kwesties juist in de Lage Landen aan nader onderzoek worden onderworpen. Ten eerste speelt niet alleen België maar ook Nederland een heel belangrijke rol in deze handel. Werd in Antwerpen tot voor kort zo'n 90 procent van alle ruwe diamanten ter wereld verhandeld, de

ABN-AMRO Bank is een van de grootste kredietverleners in deze sector: 30-35 procent ofwel bijna een miljard euro per jaar (SOMO, 2001a). Ten tweede heeft niet alleen België in deze sector met een enorm bankschandaal te kampen – het faillissement van de *Max Fischer Bank* in Antwerpen – maar ook Nederland: bij de fraude in het *ABN-AMRO* filiaal in de Sarphatistraat te Amsterdam zou een groot deel van de verdwenen 180 miljoen gulden in de zakken van een diamanthandelaar in Libanon zijn verdwenen (*NRC Handelsblad*, 1, 4, 5 en 7 december 2001). Ten derde is de zaak van De Hakkelaar/Abas een voortreffelijk voorbeeld van grensoverschrijdende georganiseerde misdaad tussen de beide landen (De Stoop, 1998). Het Antwerpse congres '*Diamanthandel, een criminologische studie waard*' van de *Nederlandse Vereniging voor Kriminologie* (van 12 en 13 december 2001) had dus evengoed in Amsterdam kunnen worden gehouden of wellicht gelijktijdig in Amsterdam en Antwerpen.

DE AFWEZIGHEID VAN DE CRIMINOLOGIE OP HET WERELDTONEEL: (NIET) VOOR ALTIJD?

Er zijn vier redenen waarom de criminologie is afgebleven van de (illegale) diamanthandel en waarom ook andere belangrijke vraagstukken van internationale zwarte handel – en de aanpak daarvan via internationale instellingen, de Verenigde Naties op kop, bijvoorbeeld via sanctiestelsels en verdragen – zo goed als volledig buiten het blikveld van de criminologie zijn gebleven.

Ten eerste zijn waarschijnlijk ook in eigen kring veel mensen geneigd om Lombroso de schuld te geven. Heeft hij immers met zijn werk de criminologie niet van in den beginne als het ware toegespitst op de studie van het – fysiek, sociaal, psychisch, en moreel – gehandicapte individu en dus van meet af aan haar ogen gesloten voor collectieve vormen van misdaad als georganiseerde misdaad en politieke terreur? Op grond van een aantal studies van Lombroso zelf en het werk van de meeste van zijn aanhangers en opvolgers in Europa lijkt dit een heel plausibel argument. Bij nader inzien moet men evenwel erkennen dat het niet opgaat, toch niet voor Lombroso zelf in elk geval. Hij is nu juist degene geweest die samen met Laschi een indrukwekkende studie heeft geschreven over de criminologische aspecten van (burger)oorlog, revolutie en revolte (Lombroso en Laschi, 1891). Het zijn met andere woorden veeleer zijn 'nakomelingen' die aan dit soort vraagstukken voorbij zijn gegaan.

Dit betekent dat het onderhavige argument moet worden geherformuleerd: waar komt deze eenzijdige receptie van Lombroso's werk vandaan? Deze vraag snijdt zeker hout in het Europa van de duistere 20e eeuw, om met Mazower (2001) te spreken: tot op het einde toe was zij het toneel van oorlog, bezetting, revolutie en revolte, en dus van alle misdaad die daarmee gepaard kan gaan: van koningsmoorden tot grootschalige genocide en andere massamoord in zowel Nazi-Duitsland als de Sovjet-Unie. Maar criminologisch onderzoek, deze naam waardig, werd daar niet of nauwelijks naar verricht. Was dat omdat Lombroso door zijn protagonisten enkel werd geassocieerd met de individuele dader en de aanpak van zijn/haar misdaad in het kader van de strafrechtspleging? Of speelden bij deze reductie van het object van de (Lombrosiaanse) criminologie ook andere factoren een rol dan de eenzijdige receptie van diens werk? Vond die vooral plaats omdat het onderzoek van Lombroso hoofdzakelijk werd gewaardeerd door strafrechtjuristen, rechters, aanklagers, psychiaters, psychologen, sociologen, politiemensen en maatschappelijk werkers, kortom door mensen die allemaal op de een of andere manier dicht bij de praktijk van de strafrechtspleging stonden? Of speelde hierbij ook een rol dat onderzoek naar oorlog, revolutie, onderdrukking zoniet bepaald gevaarlijk was, dan toch gemakkelijk erg controversieel? Gevaarlijk: wie het in Nazi-Duitsland of de Sovjet-Unie zou hebben gewaagd om op te staan tegen de Himmlers of de Dzerzhinskys speelde wis en waarachtig met zijn leven. En controversieel, omdat het dergelijk onderzoek iemand al vlug in het vaarwater van de strijdende partijen brengt en dus tot een onderdeel van het conflict maakt. Zijn daarom mensen als Röling die – zij het via de omweg van het Tokyo-tribunaal – wel de overstap maakte van de criminologie naar de polemologie, de uitzonderingen die de regel bevestigen?

De reductie van de Lombrosiaanse criminologie tot een op het individu gerichte academische onderneming brengt mij bij de tweede reden. De criminologie betitelt zich graag als een multidisciplinaire wetenschap. In relatie tot de verenging van haar object moet hierbij wel in het oog worden gehouden dat dan altijd wordt gedacht aan (sub)disciplines die bovenal functioneren op het individuele, als het ware het micro-niveau: strafrecht, (sociale) psychologie, psychiatrie, (groeps)sociologie en dergelijke. De multidisciplinariteit van de criminologie bestrijkt gewoonlijk niet de disciplines die nodig zijn om kwesties als de (illegale) diamanthandel te kunnen bestuderen: economie, politieke wetenschappen, volkenrecht, internationale betrekkingen, handelsrecht *et cetera*. Dus is het ook hierom bepaald niet verwonderlijk dat kwesties als de (illegale) diamant- en wapenhandel in de criminologie welhaast als vanzelf buiten beeld blijven. Komt daarbij nog dat de studie van dit soort internationale misdaad ook heel wat technische kennis vereist, niet alleen omtrent de organisatie van de betrokken vormen van handel en de werking van internationale handelssystemen, maar ook aangaande de kwaliteit van hetgeen wordt verhandeld.

De derde reden – die in mijn ogen tot op zekere hoogte trouwens samenhangt met de tweede – is het sterk lokale, om niet te zeggen provinciale karakter van de criminologie. Zeker, vanaf het einde van de negentiende eeuw is er een internationaal criminologisch debat, gevoed door een diversiteit aan verenigingen, congressen en tijdschriften. Opmerkelijk is evenwel dat het onderzoek van internationale kwesties geen gelijke tred heeft gehouden. Het onderzoek in de criminologie is nog steeds sterk gebonden aan de criminele problemen in de eigen buurt, de eigen stad en het eigen land. Transnationale problemen of transnationale aspecten van lokale of regionale problemen waren tot voor kort in de criminologie niet of nauwelijks aan de orde. De vierde reden waaraan in dit verband niet mag worden voorbijgegaan, is dat in grote delen van de wereld criminologie gewoonweg niet bestaat of enkel in een theoretische vorm wordt gedoceerd. Van criminologisch onderzoek is in hele (sub)continenten om allerlei redenen geen sprake. Deze situatie bemoeilijkt het onderzoek van transnationale fenomenen als de (illegale) diamanthandel vanzelfsprekend zeer. Westerse onderzoekers kunnen immers maar moeilijk de medespelers vinden die nodig zijn om zulke handel van het begin tot het einde in kaart te brengen. Evenzo is het welhaast onmogelijk om met onderzoekers in andere werelddelen vergelijkend onderzoek te doen.

DOORBRAAK DOOR HET VN VERDRAG TEGEN TRANSNATIONALE GEORGANISEERDE MISDAAD?

In de voorbije tien à vijftien jaar hebben de problemen van georganiseerde misdaad reeds een zekere verandering gebracht in het wetenschappelijk onderzoek. Zij hebben immers het doen van onderzoek naar (met name) de internationale smokkelvarianten van deze misdaad gestimuleerd. Want al hebben deze varianten – drugshandel, wapenhandel, mensenhandel *et cetera* – in bepaalde opzichten altijd ook lokale componenten, zij vertonen in veel gevallen zeker ook transnationale aspecten. Hierbij moet vooral worden gedacht aan logistieke kwesties als het transport, de communicatie en het financiële verkeer. Wie de bedoelde vormen van georganiseerde misdaad in de diepte en in de breedte wil bestuderen moet dus wel grensverleggend onderzoek doen, welhaast in de letterlijke zin van het woord. En dit gebeurt dan ook. Een mooi voorbeeld van deze ontwikkeling is het boek van Bovenkerk en Yeşilgöz (1998) naar de Turkse drugshandel. Het probleem is echter dat het meeste onderzoek naar georganiseerde misdaad om een aantal redenen niet mee de grenzen overgaat, niet internationaal is georiënteerd, maar zich beperkt tot de lokale aspecten van dit probleem. Ook in de engelstalige wereld moet men op dit terrein goed zoeken om voorbeelden te vinden van onderzoek die het probleem van het begin tot het einde in ogenschouw nemen (Chin, 1999).

Op de langere termijn zou deze situatie niet alleen kunnen veranderen als gevolg van de eigen dynamiek van het onderzoek naar georganiseerde misdaad, maar ook door toedoen van het verdrag tegen transnationale georganiseerde misdaad van de Verenigde Naties (Fijnaut, 2002). In artikel 28 van dit verdrag wordt er namelijk op aangedrongen dat elke staat 'in consultation with

the scientific and academic communities' informatie over de georganiseerde misdaad binnen haar landsgrenzen verzamelt, analyseert en deelt met andere staten. In artikel 29, over opleiding en technische bijstand, wordt gesteld dat de betrokken staten elkaar moeten bijstaan bij de opbouw van onderzoeks- en onderwijsprogramma's betreffende georganiseerde misdaad en de mogelijkheden om haar te beheersen. Er mag ook niet uit het oog worden verloren dat op grond van artikel 32 'een conferentie van partijen' wordt gevormd, die is belast met de bewaking van de implementatie en de handhaving van het verdrag. Welnu, deze bepalingen houden wellicht een belofte in voor de broodnodige globalisering van het criminologisch onderzoek op het onderhavige terrein.

Om deze ambities te kunnen realiseren zullen in een groot aantal landen van de wereld, waar criminologie nu volstrekt onbestaande is, minimale onderzoeksvoorzieningen op dit vakgebied moeten worden opgebouwd. Alleen op deze manier kan het netwerk van individuele onderzoekers, onderzoeksgroepen en -instellingen ontstaan dat nodig is om met de nodige samenhang en diepgang per continent of per meerdere continenten de meest belangrijke vormen van georganiseerde misdaad systematisch te onderzoeken. Hier is dus een voorname taak weggelegd voor het Weense bureau van de Verenigde Naties of – om het meer op de man te spelen – voor dr. J. van Dijk. Hij zal moeten proberen te bewerkstelligen dat een deel van de middelen die beschikbaar komen voor de ondersteuning van de implementatie van dit verdrag, wordt bestemd voor de ontwikkeling van criminologisch onderzoek op een aantal belangrijke plaatsen in de wereld.

Het zal overigens een heksentoer zijn om zo'n netwerk van de grond te krijgen. Niet alleen omdat de beschikbare middelen welhaast per definitie erg schaars zullen zijn, maar ook omdat de politieke en sociaal-economische situatie in grote delen van Afrika, Azië en Zuid-Amerika zich niet erg leent voor een dergelijk initiatief. Maar men mag ook weer niet te pessimistisch zijn. In Zuid-Afrika bijvoorbeeld bestaan diverse universitaire en niet-universitaire instituten waarop in dit verband met vrucht beroep zou kunnen worden gedaan om de situatie in geheel zuidelijk Afrika in kaart te brengen en te beoordelen (Gastrow, 2001).

DE CRIMINOLOGISCHE RELEVANTIE VAN DE STUDIE VAN DE (ILLEGALE) DIAMANTHANDEL

Om de criminologische relevantie van de studie van de (illegale) diamanthandel te demonstreren zullen hierna eerst drie algemene redenen worden uitgewerkt waarom onderzoek naar uitgerekend deze tak van zwarte handel criminologisch zo relevant is. Vervolgens zal worden ingegaan op de passages over de diamanthandel in de recente rapporten van de onderzoekscommissie van de Belgische Senaat over georganiseerde misdaad. Tenslotte zal iets worden gezegd over het beleid dat met name België en Nederland heden ten dage voeren met betrekking tot deze handel.

De eerste reden die hier kan worden opgevoerd, is dat de inkomsten van de (illegale) diamanthandel in Afrika zowel worden gebruikt om vreselijke burgeroorlogen te financieren als om brutale politiestaten op de been te houden. In eerste orde kan hierbij worden verwezen naar de situatie in Angola, Sierra Leone, Liberia niet te vergeten, en de Democratische Republiek Congo. Ten tweede moet ook de betrokkenheid niet worden vergeten van Zimbabwe (dat intervenieerde in het zuiden van Congo en daar financieel voordeel van hoopte te halen door zich van een deel van de winning van diamanten en andere kostbare delfstoffen te verzekeren) en de West-Afrikaanse landen Togo en Burkina Faso. Dit feit heeft ertoe geleid dat vanaf 1998 zowel de Veiligheidsraad als de Algemene Vergadering van de Verenigde Naties via resoluties sancties tegen diverse van deze landen hebben afgekondigd en hebben opgeroepen tot verscherping van de controle op de import en export van diamanten. In juli 2000 heeft de Veiligheidsraad zelfs beslist om de import van diamant uit Sierra Leone te verbieden, op 19 december 2001 verlengd tot 5 december 2002.

Ondertussen is er door diamantproducenten, mensenrechtengroepen en regeringen in Zuid-Afrika in het *Kimberley*-proces onderhandeld over een certificeringssysteem voor diamanten dat hun hele

productie- en distributieproces beslaat: van de plaats waar ze worden gedolven tot de winkel waar ze worden verkocht. De voorstellen die dit overleg heeft opgeleverd zijn bestudeerd in de schoot van de Verenigde Naties. Dus, wie de criminologie wil bevrijden van haar wat provinciale, lokale, schoolse imago heeft in de (bestrijding van de) illegale diamanthandel een fantastisch aanknopingspunt (SOMO, 2001b).

Door de EU zijn de VN besluiten van 2000 en 2001 geïmplementeerd, laatstelijk op 12 januari 2002 (Publicatieblad van de Europese Gemeenschappen, L 10/81, 12.1.2002). Alleen als een partij diamanten uit dit land vergezeld gaat van een bepaald certificaat mag zij nog worden ingevoerd. De Europese Unie heeft dit besluit via een verordening van 3 augustus 2000 die binnenkort zal worden verlengd en omgezet in Europese wetgeving (een richtlijn) en de Europese Commissie belast met de uitvoering ervan, wat zijn neerslag vond in een voorstel van 8 augustus 2002 (Europese Commissie, 2002). De EU Ministers van Buitenlandse Zaken verklaarden op 21 oktober 2002 dat zij volledige en spoedige implementatie van het *Kimberley*-proces na de internationale bijeenkomst van alle betrokkenen in november 2002 ondersteunen en zelf ook de noodzakelijke maatregelen daartoe zullen nemen.

De tweede reden die in dit verband kan worden genoemd, is dat de (illegale) diamanthandel in crimineel opzicht bepaald geen ver-van-ons-bed-show is. Hiertoe kan natuurlijk opnieuw worden verwezen naar de grote bankfraudes bij het *ABN-AMRO* filiaal - Sarphatistraat in Amsterdam en de *Max Fischer Bank* in Antwerpen. Maar de berichten, met name in het boek *Ik ben een handelaar in hash* (De Stoop, 1998) over de verbindingen tussen deze handel en de (Nederlandse) drughandel zijn vanzelfsprekend zeker zo belangrijk (zie ondermeer :120-141, :186-192, :243-252). Volgens De Stoop in elk geval zouden Nederlandse drugshandelaren forse investeringen hebben gedaan in de (illegale) diamanthandel en ook – in de criminologie eveneens een ten onrechte volstrekt verwaarloosd onderwerp – in de smokkel van kunstschaten uit Afghanistan. Evenzo zijn er volgens hem connecties tussen de illegale diamanthandel en de wapenhandel, wat tegen de achtergrond van de conflicten in Afrika natuurlijk bepaald niet verwonderlijk zou zijn. Dat hier Italiaanse maffiosi een rol bij zouden spelen hoeft evenmin verwondering te wekken, want de Italiaanse maffia is van oudsher actief in de illegale wapenhandel. Met andere woorden: de illegale diamanthandel is een prima uitgangspunt voor criminologisch onderzoek naar georganiseerde misdaad in de wereld van vandaag. Wie daarenboven gelooft in de noodzaak en het nut van de geïntegreerde strafrechtswetenschap wordt in dit kader heel zeker ook op zijn wenken bediend. Juist de transnationale (aspecten van) georganiseerde misdaad hebben in de voorbije decennia immers een enorme invloed uitgeoefend op de inzet van gewaagde strafprocessuele middelen zoals de kroongetuige en op de verbreding en versnelling van de wederzijdse rechtshulp in strafzaken. Met alle (crimineel-)politieke discussies in de Lage Landen en de wereld hieromheen van dien.

De derde reden die enigermate in het verlengde van de beide andere kan worden aangehaald, is de berichtgeving over het feit dat het terroristische netwerk Al Queda in de voorbije jaren miljoenen dollars zou hebben verdiend met de illegale handel van diamanten uit Sierra Leone – via Liberia – in de richting van de Europese markt (*De Standaard*, 4-11-2001 en 18-2-2002). Want als dit zo zou zijn, zou dat voor criminologen een goede reden temeer moeten zijn om de studie van de illegale diamanthandel aan te vatten. De aanslagen die leden van dit netwerk in de voorbije jaren hebben gepleegd, met als (voorlopig?) horribel hoogtepunt de aanvallen op het WTC in New York op 11 september 2001, moeten immers worden gerekend tot de ergste misdaden die in het nabije verleden op deze aarde werden gepleegd. Bovendien hebben zij grote gevolgen voor de strafrechtspleging, zeker op internationaal niveau. Zo hebben zij, niet alleen onder druk van de Verenigde Staten maar ook onder invloed van de Verenigde Naties, onder meer een niet eerder geziene wereldomspannende mobilisatie van politie- en inlichtingendiensten teweeggebracht.

DE BEVINDINGEN VAN DE BELGISCHE PARLEMENTAIRE COMMISSIES

In de jaren 1997-1998 functioneerde de onderzoekscommissie van de Senaat naar georganiseerde misdaad inzake de (illegale) diamanthandel, gevolgd door een zogenaamde opvolgingscommissie die in april 2000 haar eerste rapport uitbracht.

De eerstgenoemde commissie, die tot op zekere hoogte werd opgestart naar het voorbeeld van de commissie-Van Traa in Nederland, publiceerde in december 1998 haar eindverslag. Zonder in te gaan op de organisatie en de werkwijze van deze commissie is het van belang om te signaleren dat er geen diepgaand empirisch onderzoek werd ingesteld naar de problemen van georganiseerde misdaad in België. De bevindingen van de commissie berusten voor het overgrote deel op getuigenverklaringen, krantenknipsels en stukken van alle mogelijke instellingen en diensten. Verder moet worden opgemerkt dat de commissie niet alleen de diamantsector maar ook de vleessector en de petroleumsector speciaal onder de loep nam (Belgische Senaat, 1998: 235-265).

De commissie stelde vast dat de diamantsector nog steeds een belangrijke economische sector vormt in Antwerpen. Op de vier diamantbeurzen opereren rond de 4.300 zelfstandige handelaren met een gezamenlijke omzet van ongeveer ruim 21 miljard euro. Daarnaast zijn er buiten de beurzen om nog zo'n 4.000 tot 5.000 mensen in deze sector actief. Verder kreeg zij te horen dat de sector zeker wordt geplaagd door allerlei vormen van smokkel en fraude, waarbij somtijds grote bedragen in het geding zijn. De commissie geeft het voorbeeld van een nephandel in diamanten – het ging in feite om niet meer dan kiezelstenen – op Japan ten bedrage van ruim 110 miljoen euro! In 1998 vonden er in totaal 36 strafonderzoeken plaats naar onder meer faillissementen, witwassen en klassieke vermogensdelicten. Volgens de commissie ging het hierbij hoofdzakelijk om gevallen van organisatiecriminaliteit. Zij verwijst hier en daar wel naar problemen van georganiseerde misdaad maar verduidelijkt in het geheel niet waaruit die zouden (hebben) bestaan. De handel in 'bloeddiamanten' wordt in het geheel niet aan de orde gesteld.

Was dit omdat zij haar vingers niet wilde branden aan deze handel? Of (ook) omdat zij gewoonweg niet de gegevens had/kreeg om hieromtrent zinnige uitspraken te doen? Feit is wel dat zij harde verwijten richtte aan het adres van de politiediensten, het openbaar ministerie en de inspectiediensten. Die zouden de sector niet systematisch controleren, zouden niet actief onderzoek in de sector instellen, zouden geen misdaadanalyses van de handel opstellen en zouden onvoldoende onderling samenwerken. En dit allemaal terwijl met name de niet-georganiseerde diamanthandel zeer kwetsbaar zou zijn voor georganiseerde misdaad. De commissie had dus duidelijk wel het gevoel dat er iets grondig mis zou kunnen zijn maar nam – om welke reden dan ook – niet de moeite om uit te zoeken of dit gevoel al dan niet misplaatst was.

De opvolgingscommissie deed dit onderzoek evenmin en beperkte zich tot wat losse opmerkingen over het beleid dat in 2000 internationaal en nationaal in ontwikkeling was (Belgische Senaat, 2000: 48-51). Zo uitte zij de vrees dat België in het kader van de Verenigde Naties aan de schandpaal zal worden genageld en drong zij er op haar beurt op aan – alleen al om dit te vermijden – dat er transparantie zou worden geschapen in de diamanthandel. Verder maakte zij melding van afspraken met het openbaar ministerie over de aangiften van feiten die (zouden kunnen) wijzen op georganiseerde misdaad. Wat het onderzoek van zulke feiten betreft, werd het als een probleem aangemerkt dat het voor de justitie moeilijk is om in Afrika zelf onderzoek te (laten) doen.

De rapporten van deze commissies maken iemand dus niet veel wijzer over de illegale diamanthandel in Antwerpen en wijde omgeving, zeker niet in termen van georganiseerde misdaad en al helemaal niet in termen van 'bloeddiamanten'. Dit moet natuurlijk worden betreurd, niet alleen omdat in dit geval het belangrijkste onderzoeksinstrument waarover een parlement beschikt kennelijk niet effectief werd gebruikt, maar ook omdat op deze manier geen enkel inzicht werd gegenereerd in de westerse/Belgische kanten van de illegale diamanthandel en daarmee in de financiering van andere vormen van georganiseerde misdaad, terrorisme en oorlog.

HET TEGENWOORDIGE BELEID VAN BELGIË EN NEDERLAND

In recente rapporten van het *Nederlands Instituut voor Zuidelijk Afrika* wordt vastgesteld dat België nog altijd een heel belangrijke rol speelt in de diamanthandel. 70 tot 80 procent van de handel in ruwe diamant passeert nog altijd via Antwerpen. Per dag worden er gemiddeld tussen de 5 en de 10 miljoen stenen gecontroleerd. Nederland is in dit opzicht nog altijd een kleine speler. Het importeert wat stenen uit België en Luxemburg en verder vooral uit India.

België voert volgens de genoemde rapporten een groot deel van haar diamanten nog altijd in uit 'gevoelige' landen als Angola, de Centraal-Afrikaanse Republiek en de Democratische Republiek Congo, maar ook Australië, Israël en het Verenigd Koninkrijk zijn belangrijke handelspartners. Het controlesysteem dat hier recentelijk is ontwikkeld wordt evenwel geroemd als het meest gestrengte systeem ter wereld. Dit systeem werd niet alleen uitgebouwd met het oog op de vrede in West- en Zuidelijk Afrika maar ook en vooral uit angst voor verplaatsing van een belangrijk deel van de handel. Toch roept de Belgische diamanthandel ook nu nog vragen op. Zo bestaat er onder meer geen behoorlijke verklaring voor het grote verschil tussen importgegevens en exportgegevens.

Wat Nederland betreft zijn deze rapporten nogal kritisch over de implementatie van het beleid ter uitvoering van de VN maatregelen en over het optreden van de douane. Op het eerste punt wordt Nederland traagheid verweten met de implementatie van de Europese wetgeving terzake. Op het laatste punt wordt gesteld dat douaniers onvoldoende weet hebben van het VN beleid, met name ten opzichte van Liberia, en dat zij ook slecht op de hoogte zijn van de uitvoeringsmaatregelen. Op een vergadering met leden van het Europese Parlement in Brussel werd een en ander door een vertegenwoordiger van de Nederlandse regering overigens tegengesproken (*Fatal Transactions*, 2001).

BESLUIT

De coördinator van een van de internationale acties tegen de handel in 'bloeddiamanten' – Judith Sargentini van *Fatal Transactions* – zei laatst heel welsprekend dat diamanten voorspoed brengen, in landen als Zuid-Afrika, Botswana en Namibië, maar ook oorlog en verderf zaaien, in landen als Angola, Liberia en Sierra Leone. De wereldwijde initiatieven om de illegale diamanthandel terug te dringen werpen volgens haar wel vruchten af maar er bestaan nog altijd belangrijke illegale netwerken waarlangs de sancties en embargo's worden omzeild.

Daarom is er voorlopig nog meer dan genoeg reden om criminologisch onderzoek naar deze handel in te stellen. Gelukkig komt dit onderzoek in de Lage Landen ook op gang aan de Universiteit Gent (De Ruyver, Vander Beken, Cuyvers e.a., 2001) en de Vrije Universiteit Amsterdam. Dat is natuurlijk niet gemakkelijk: empirisch onderzoek in oorlogsgebieden is niet iets waar criminologen op worden voorbereid, laat staan aan gewend zijn. In een hele reeks landen zijn grote economische belangen aan de orde waarvan de beschadiging door criminologisch onderzoek niet in dank zal worden afgenomen. En het is onderzoek dat alleen door interdisciplinaire onderzoeksgroepen op een adequate manier kan worden uitgevoerd. En dat is nog niet alles. Maar het is wel belangrijk om het desondanks te proberen. Wanneer er geen eerste stappen worden gezet, zullen er zeker geen andere volgen.

LITERATUUR

Belgische Senaat (1998), Parlementaire Commissie van Onderzoek naar de Georganiseerde Criminaliteit in België, *Eindverslag*, zitting 1998-1999, nr. 1-326/9.

Belgische Senaat (2000) *De georganiseerde criminaliteit in België; eerste tussentijds verslag namens de Opvolgingscommissies inzake de Georganiseerde Criminaliteit*, zitting 2000-2001, nr. 2-425/1.

Bovenkerk, F. en Y. Yeşilgöz (1998) *De maffia van Turkije*, Amsterdam, Meulenhoff.

- Chin, K-L. (1999) *Smuggled Chinese; clandestine immigration to the United States*, Philadelphia: Temple University Press.
- De Ruyver, B., T. Vander Beken, L. Cuyvers e.a., *Het meten van de kwetsbaarheid van de legale economische sectoren voor georganiseerde criminaliteit (case study: de diamantsector)*, intern rapport Vakgroep Strafrecht en Criminologie, Universiteit Gent, 2001.
- Europese Commissie (2002) *Voorstel voor een verordening van de Raad houdende implementatie van de Kimberleycertificering voor de internationale handel in ruwe diamant*, COM (2002) 455 definitief, downloaden (vul jaar en nummer in) via http://europa.eu.int/eur-lex/nl/search/search_dpi.html.
- Fatal Transactions (2001) *EU control of diamonds; imports from African countries in conflict; report of the European Union Expert Meeting, September, 25, 2001*, Amsterdam.
- Fijnaut, C. (2002) *The United Nations convention against transnational organized crime: an assessment*, <http://www.tsa.ac.za/conf>.
- Gasparini Alves, P. en D. Cipollone (1998) *Curbing illicit trafficking in small arms and sensitive technologies: an action-oriented agenda*, New York: United Nations.
- Gastrow, P. (2001) *Organised crime in the SADC region; police perceptions*, Pretoria: Institute for Security Studies.
- Lombroso, C. en Laschi, R. (1891) *Der politische Verbrecher und die Revolutionen in anthropologischer, juristischer und staatswissenschaftlicher Beziehung*, Hamburg: Verlagsanstalt und Druckerei A.-G. (vert. uit het Italiaans).
- Mazower, M. (2001) *Duister continent; Europa in de twintigste eeuw*, Amsterdam: Contact (vert. uit het Engels).
- Meershoek, G. (1999) *Dienaren van het gezag; de Amsterdamse politie tijdens de bezetting*, Amsterdam: Van Gennep.
- Saerens L. (2000) *Vreemdelingen in een wereldstad; een geschiedenis van Antwerpen en zijn joodse bevolking (1880-1944)*, Tielt: Lannoo.
- SOMO (2001a) *ABN AMRO en de diamanthandel*, s.l.
- SOMO (2001b) *Conflict diamonds; crossing European borders; a case study of Belgium, the United Kingdom and the Netherlands*, Amsterdam: Nederlands Instituut voor Zuidelijk Afrika.
- Stoop, Ch. De (1998) *Ik ben een makelaar in hash*, Amsterdam: De Bezige Bij.

DE JOODSE GEMEENSCHAP EN DE ANTWERPSE DIAMANTSECTOR IN HISTORISCH PERSPECTIEF

Dina Siegel²

Het verhaal over het joodse succes in de diamanthandel is het verhaal over immigraties en over het specifieke joodse culturele leven. Joodse ondernemers hebben altijd een centrale rol gespeeld in zowel de handel als de bewerking van diamanten in Antwerpen. Kennis en vaardigheden werden van generatie op generatie overgedragen (Yogev, 1978). De cultuur van de joodse diamanthandel heeft zijn eigen geschiedenis, waarin succes en loyaliteit centraal staan. In de Antwerpse diamantwereld speelde vertrouwen altijd een belangrijke rol: transacties vonden plaats zonder dat de overheid er veel zicht op had en werden bezegeld door *mazzel* te zeggen, ‘geluk’ in het Jiddisch. Grote hoeveelheden contant geld gingen van hand tot hand, het woord van de diamantair was sterker dan het geschreven contract. Wie *mazzel* heeft gezegd, moet zich aan de deal houden.

Dat was het verleden, en om de positie van de huidige Antwerpse joodse diamantairs te bespreken moeten we eerst een korte reis maken naar die voorafgaande perioden, naar de geschiedenis van de joodse gemeenschap in de stad en naar hun betrokkenheid bij de diamantwereld. Hoe kon het gebeuren dat Antwerpse joden zo’n belangrijke positie in de diamantwereld wisten in te nemen? Waarom joden? En waarom Antwerpen?

Ook de criminaliteit die de laatste jaren binnen en rond de Antwerpse diamantsector geconstateerd werd en een lawaaierige sensatie in de internationale pers heeft veroorzaakt, wordt hier gepresenteerd in de context van het historische verband tussen de joodse gemeenschap en de Antwerpse cultuur binnen de diamanthandel. Antwerpen is vaak het Jeruzalem van het noorden genoemd en diamanthandel werd en wordt tot op heden met joden geassocieerd.

Hoewel de sector nog altijd gedomineerd wordt door joden, nemen Indiërs stilaan het roer over. Op de top-vijftien van de diamantbedrijven staan er tien van Indiase origine. Hierbij zijn ongeveer 300 Indiase families betrokken, allemaal afkomstig uit de deelstaat Gujarat. Ook de beroemde Antwerpse diamantwijk is niet meer exclusief joods: Indiërs, Australiërs, Libanezen en Belgen vormen er een ‘multiculturele samenleving’. Veel orthodoxe joden zoeken sinds een paar jaar andere mogelijkheden, buiten de diamantsector. Gebeurt dat vanwege de concurrentie met Indiërs en de internationalisering van de markt of speelt de groeiende criminaliteit in Antwerpen een beslissende rol in deze veranderingen?

ONDERZOEK

De opzet van dit artikel is tweeledig. Eerst geef ik een kort historisch overzicht van de belangrijkste gebeurtenissen en ontwikkelingen in de joodse gemeenschap en hun betrokkenheid bij de diamantbusiness in Antwerpen. Daarna presenteer ik de eerste gegevens en conclusies van mijn veldwerk onder de Antwerpse diamantairs en Georgische goudhandelaars met betrekking tot criminele activiteiten in en rond de diamantsector.

Al een aantal jaren onderzoek ik de diaspora van de Russisch sprekende georganiseerde misdaad (Siegel, 2002). Tijdens mijn veldwerk in Amsterdam ontdekte ik dat veel Russische en Georgische *biznesmen* intensieve contacten hebben in Antwerpen, inclusief de handel in wat ze zelf ‘steentjes’ (diamanten) noemen. Ook tientallen pers- en politieberichten uit 1999-2001 over de criminaliteit in en rondom de diamanthandel leidden tot vragen over de betrokkenheid van Russisch sprekende criminele organisaties bij de diamantwereld in Antwerpen.

In mei 2001 begon ik mijn veldwerk in Antwerpen. De belangrijkste onderzoeksvraag is of er relaties bestaan tussen de Antwerpse diamantwereld en georganiseerde misdaad, toegespitst op de mogelijke betrokkenheid van de Russische en Georgische joodse en niet-joodse immigranten bij

² Ik dank Henk van de Bunt voor zijn zinvol commentaar.

de diamanthandel en de criminaliteit. Doordat ik zowel Russisch als Hebreeuws beheers, was ik goed in staat met deze personen te spreken. Bovendien wekte mijn afkomst in de gesprekken met de Russische en Georgische respondenten een grote mate van vertrouwen.

Om deze vraag te kunnen beantwoorden probeer ik op verschillende wijzen aan gegevens te komen. In de eerste plaats heb ik Antwerpse diamantairs geïnterviewd, zeven tot dusverre.

Daarnaast voerde ik gesprekken met Russische en Georgische goudhandelaars in Antwerpen.

Deze gesprekken waren van wisselende duur en verschillende onderwerpen kwamen hierbij aan de orde. De kring van gesprekspartners bestond uit elf personen, met wie individueel een aantal gesprekken is gevoerd. Bovendien gebruik ik andere bronnen, zoals wetenschappelijke literatuur, beleidsrapporten en persberichten uit België, Nederland, Israël en Rusland. Tenslotte heb ik vertegenwoordigers van belangrijke organisaties van diamantairs, leden van de Antwerpse politie en enkele economen geïnterviewd.

In dit artikel zal ik de ontwikkelingen in de diamantsector schetsen in hun historische context en die van het functioneren van deze bijzondere gemeenschap. Hoewel het onderzoek nog niet is afgerond, presenteer ik hier alvast enkele tot dusverre verkregen inzichten.

GESCHIEDENIS VAN DE JOODSE GEMEENSCHAP EN ANTWERPSE DIAMANTSECTOR

De joodse geschiedenis is een geschiedenis van zwerftochten over de wereld. Tijdens hun omzwervingen werden de joden altijd met ambivalente gevoelens geconfronteerd. Aan de ene kant moesten zij zich aanpassen aan de nieuwe omstandigheden en de normen van de niet-joodse samenleving waarin zij terechtkwamen. Aan de andere kant belemmerden hun strenge religieuze leefregels het aanpassingproces en riepen deze regels vaak vijandige gevoelens op bij de lokale bevolking. Ondanks het feit dat de joden uitzwermden over de gehele wereld bleven de sterke familiebanden en banden met geloofsgenoten intact. Daardoor hadden zij breed vertakte, wereldwijde netwerken die ook voor zakelijke doeleinden gebruikt konden worden. Zo zijn velen internationale handelaars en ambachtslieden geworden. Hun succes was niet alleen aan hun wereldwijde connecties en steun van hun geloofsgenoten te danken. De stigmatisering die hen in veel periodes ten deel viel leidde tot een zeker sociaal isolement. In de publieke beeldvorming werden de joden door de lokale bevolking vooral gezien als op geld beluste woekeraars (Meijers, 1989: 22). Deze vijandige beeldvorming vormde ironisch genoeg een goede voorwaarde voor specialisering en professionalisering in enkele beroepen, waaronder het diamantairsvak (Yogev, 1978).

Al meer dan 500 jaar is Antwerpen de hoofdstad van de diamantwereld. Zeerovers en avonturiers brachten diamanten naar de Antwerpse haven uit India en Brazilië, en later uit Zuid-Afrika, Kongo, Rusland, Sierra Leone en Angola (van Agtmaal, 1994; de Vries, 1989). Al in de veertiende eeuw was de hoofdstad van het graafschap Vlaanderen het centrum van de diamanthandel in de westerse wereld. Lodewyk van Bercken uit Brugge was de uitvinder van het diamantslijpen. Maar Brugge werd uiteindelijk niet het centrum van de diamantbewerking en -handel. Tijdens de vijftiende eeuw groeide Antwerpen uit tot een internationale handelsmarkt en als vanzelf werd Antwerpen ook het centrum van handel en bewerking van diamanten. Samen met de edelsmeedkunst verwierf het Antwerpse diamantbewerken wereldfaam in de zestiende eeuw, de economische bloeiperiode van de stad. Met veel ups en downs en ondanks twee wereldoorlogen en voortdurende concurrentie met de andere grote diamantcentra, zoals New York, Bombay en Tel Aviv, is Antwerpen nog steeds de beroemdste diamantstad ter wereld. Tot in het midden van de dertiende eeuw woonden er in Antwerpen geen joden. De eerste joden kwamen naar de stad uit Midden- en Oost-Europa. Het waren *asjkenazim*, die verschillen van de uit het zuiden afkomstige Sefardische joden. Zoals in alle andere Europese landen werden ze ook in Antwerpen niet tot andere ambachten of ambten toegelaten maar alleen als geldschietters geduld. Ten tijde van de 'zwarte pest' van 1348 werden de joden in Antwerpen beschuldigd van vergiftiging van de waterbronnen en werden velen vermoord. Het duurde meer dan 150 jaar voordat zich weer joden in Antwerpen kwamen vestigen (Abicht, 1987).

De tweede immigratiegolf, die van de Maranen, vond in de zestiende eeuw plaats. Dit waren *Christianos Nuevos*, onder dwang gedoopte joden uit Spanje en Portugal, die zich met handel bezighielden. Toen de Spaanse keizer Karel V aan het Antwerpse stadsbestuur het bevel gaf om de Maranen te verdrijven, antwoordde het stadsbestuur onder andere: 'De specerijen en fruit, de grote hoeveelheden van parelen, edelstenen en andere kostbaarheden, door hen naar Antwerpen gebracht, brengen ons ontzaglijk profijt' (Abicht, 1994). De Maranen leidden een dubbel bestaan: naar buiten gedroegen ze zich als voorbeeldige christenen, maar op zolder of in de kelder bleven zij trouw de *sjabbat* en de joodse feesten vieren (Abicht, 1994: 29).

Als gevolg van de Spaanse overwinning in het zuiden viel Antwerpen in 1585, waarna alle overgebleven joden met de prominente protestantse handelaars en intelligentsia naar het noorden trokken. Joden gingen naar de bloeiende sefardische joodse gemeente in Amsterdam en de invloed van de joodse handel in de Zuidelijke Nederlanden verdween. Onder de Portugese joden die naar Nederland kwamen en zich in Amsterdam vestigden, bevonden zich veel kooplieden die zich al in Portugal met de handel in ruwe diamanten hadden beziggehouden. Ze behielden hun handelscontacten met India ook na aankomst in Amsterdam. India was tot 1730 de belangrijkste producent van ruwe diamant, met de Portugese kolonie Goa als een centrum van diamanthandel. Veel joodse handelaars uit Amsterdam hadden daar familierelaties (Van Agtmaal, 1994: 115). Zij konden daardoor makkelijk diamanten naar Amsterdam te brengen.

In de middeleeuwen behoorde de diamant tot de grootste zeldzaamheden en werd deze om zijn vermeende genezende kracht hogelijk gewaardeerd. Meestal werden ze in amuletten gedragen. Later werden de stenen uitgebroken en herslepen om aan de eisen van de mode te voldoen. Diamant werd beschouwd als onverwoestbaar en sinds de middeleeuwen heeft diamant een grote gevoelswaarde gekregen als symbool van eeuwige liefde en passie. Ringen en andere sieraden werden toen en worden nog steeds van grootmoeder naar kleindochter doorgegeven, en verliefde mannen willen tot op de dag van vandaag hun liefde tonen door dure diamantjuwelen cadeau te geven.

Maar er bestond ook een minder romantische, 'donkere' kant van de handel in diamanten. De middeleeuwse gilden in Europa, die het monopolie over de handel in het algemeen bezaten, lieten geen joden in hun rangen toe. Dat was de belangrijkste reden waarom het grootste deel van de joodse kleinhandelaars buiten de gilden om werkte. Dit 'zwart' werken leidde tot een verdere negatieve stereotypering van de joodse handelaar (Abicht, 1994: 35). De bestaande haat tegen de joden is vaak toegeschreven aan hun handelspraktijken en in het bijzonder aan hun rol in de geldhandel. Maar in feite was de geldhandel niet de voornaamste bezigheid van de joden, zeker niet in Antwerpen. Als gevolg van de voortdurende beroepsverboden bestonden er voor hen slechts beperkte beroepsmogelijkheden. Toen joden naar Antwerpen terug begonnen te keren was de diamanthandel en -bewerking zo'n mogelijkheid. Daarom specialiseerden ze zich in de bewerking van en de handel in diamanten en werd hun succes in vergelijking met niet-joodse concurrenten steeds groter. Dit leidde wederom tot verdergaande vijandigheid van de lokale bevolking tegenover de joden.

In 1869 werden de eerste belangrijke diamantvondsten in Zuid-Afrika gedaan, daarna de grootste in Kongo en later in Angola, Ghana, Sierra Leone, Ivoorkust en Siberië. Dit vormde het begin van een nieuwe glorieus tijd van Antwerpen als diamantcentrum. Omstreeks 1880 begon de derde immigratiegolf, die vooral bestond uit Oost-Europese joden die de vervolgingen en pogroms ontvluchtten en zich in West-Europese steden vestigden, waar al grote joodse gemeenschappen bestonden. Onder de beschutting van deze gemeenschappen konden ze volgens hun strenge religieuze wetten blijven leven. Dat was vooral erg belangrijk voor de *Chassidim*, een joodse religieuze beweging die in de achttiende eeuw ontstond in Podolië (in het zuidwesten van de huidige Oekraïne) en snel in Oost-Europa expandeerde (Meijers, 1989). De *Chassidim* waren in hun moederland vooral detail- en groothandelaars in levensmiddelen en kleding, graanhandelaars, kruideniers, stoffen en kledingwinkeliers, hoedenmakers en slaggers. Door hun immigratie naar de diamantstad Antwerpen veranderde hun beroepsprofiel bijna volledig.

Evenals de daar al wonende joden begonnen zij te handelen in ruwe stenen en jongere Chassidische mannen leerden de diamantbewerking, kloven, zagen, snijden en slijpen, en maakten later carrière als onafhankelijke diamantairs. Voor de diamanthandel vormde dit het begin van grote ontwikkeling en bloei (Abicht, 1987: 24-25; Schmidt, 1994: 117).

De Antwerpse diamanthandel was zeer afhankelijk van de ontwikkelingen in de Amsterdamse diamantwereld, en omgekeerd. Amsterdam wist lange tijd de concurrentiestrijd met Antwerpen te winnen, maar niet voor altijd. In Antwerpen bestond een groothandel in diamant, hoewel de diamantbewerking nog geen grote omvang had: beter dan de Amsterdammers was men daar in staat de dure grote stenen, het 'grof', voordelig in te kopen. Maar ook de bewerking zelf begon omstreeks 1880 toe te nemen, na de grote immigratie van *Chassidim*. Dit bracht in de loop van de jaren tachtig en negentig een gedeeltelijke verplaatsing van de grof-bewerking naar Antwerpen met zich mee. Amsterdammers specialiseerden zich op de kleinere stenen maar ook in België leerden diamantbewerkers steeds meer ook het kleingoed te bewerken (Van Tijn, 1989: 248).

Er waren ook perioden waarin joodse diamantairs in vriendschap en samenwerking met de lokale bevolking leefden, vooral in tijden dat liberale ideeën en tolerantie populair waren. Vaak wordt gedacht dat de diamanthandel rond de eeuwwisseling van de negentiende en twintigste eeuw geheel in joodse handen was, maar dit beeld klopt niet. Zo vermeldt de stichterslijst van de *Diamantbeurs* in 1904 joodse en niet-joodse namen. Van een joods monopolie was zeker geen sprake. En het ging niet alleen om de handel in diamanten of de import van ruwe stenen, de faam van de Antwerpse diamanten was grotendeels gebaseerd op het ambacht van het diamantkloven. Dit was een topperiode van professionalisering van de diamantbewerking.

De aanwezigheid van joodse diamantbewerkers had ook effect op het sociale en politieke leven van de Antwerpse joodse gemeenschap. De joden waren vertegenwoordigd in alle sociale klassen, van ongeschoolde arbeiders tot bankiers, en in alle politieke stromingen, van ultralinks tot reactionair rechts (Abicht, 1987: 25-26), van zionisten tot fanatieke *Naturei Karta* (ultraorthodoxe antizionisten). Van een joods isolationisme was in deze periode niet echt sprake. In het begin van de 20^e eeuw gingen de meeste joodse kinderen naar niet-joodse scholen en hadden zij niet-joodse vrienden (Abicht, 1987).

Voor de Eerste Wereldoorlog streefde Antwerpen als centrum van diamantbewerking Amsterdam voorbij. De economische crisis in 1912 trof Amsterdam veel zwaarder dan de Belgische industrie (Abicht, 1987; Schmidt, 1994). Tijdens de oorlog werden Oost-Europese joden echter als 'vijanden' beschouwd. Veel Antwerpse joden besloten daarom naar het neutrale Nederland te verhuizen. In Scheveningen hadden ze zelfs een clublokaal *Antwerpia* dat ook hun handelstrefpunt werd. Na de wapenstilstand stuurde de Belgische regering een delegatie naar Nederland om de joodse diamantairs over te halen terug te keren naar Antwerpen. De meeste gaven aan die oproep gevolg (Schmidt, 1994: 121).

In het begin van de twintigste eeuw telde de diamantnijverheid in België ongeveer 4.000 werklieden, waaronder 600 tot 700 joden. Maar in de jaren 1920-30 verhuisden veel werkloze diamantbewerkers van Nederland naar België. De nieuwe crisis in 1929 was een harde slag voor de joodse diamantbewerkers. Het Poolse consulaat ontving dagelijks aanvragen van werklozen die weer 'naar huis' wilden (Schmidt, 1994: 122).

Tijdens de Tweede Wereldoorlog werd de diamantnijverheid in Antwerpen zwaar getroffen, in de eerste plaats omdat de Duitse bezetting leidde tot de uitroeiing van de joden in België en dus ook van diamantairs. In de tweede plaats richtte de bezetter zich specifiek tegen de diamanthandel. Zo vond op 18 Augustus 1941 een grote diamantroof plaats, waarbij ook de eigendommen van niet-joodse diamantairs het moesten ontgelden. Begeleid door de Gestapo drongen de Duitsers de handelslokalen binnen en stalen ze voor miljoenen euro aan diamanten. Het gebouw van de *Antwerpsche Diamantkring* werd bezet door de Duitse *Feldkommandantur*. De joodse diamantairs in Antwerpen werden economisch geheel uitgeschakeld.

Na de Tweede Wereldoorlog haalden Antwerpse autoriteiten net als bijna 30 jaar daarvoor de gevluchte handelaars terug en beloofden ze hen ideale werkomstandigheden; die hebben ze ook gekregen (hierover later meer). Maar de oude cultuur van diamanthandel was vernietigd. Na de oorlog werd door de autoriteiten een poging ondernomen tot 're-institutionalisering', herleving van de voormalige cultuur waarbij enkele voorrechten gegeven werden aan zich vestigende diamantairs. Sinds de Tweede Wereldoorlog geniet de diamantsector een fiscaal gedoogbeleid wegens zijn belang voor de Belgische economie. Er geldt een 0-tarief inzake BTW maar facturen en aangiften zijn verplicht inzake in- en uitvoer. De gunstige positie van de diamanthandel leidde weer, net als in vroeger tijden, tot jaloezie onder zakenmensen in andere sectoren. De poging om de Antwerpse diamanthandel op oude voet verder te laten gaan, leidde tot de ontwikkeling van een bijzondere subcultuur: veel vertrouwen intern, maar geslotenheid naar buiten toe. De wereld van de handel in diamanten speelde zich af buiten de regulering door de overheid. Daarin ontstond behoefte aan een eigen rechtssysteem. Verschillende organisaties binnen de sector vervulde deze functies, waarvan de *Hoge Raad voor Diamant (HRD)* de belangrijkste is. De formele diamanthandel in Antwerpen is gestructureerd rond de HRD, die de functie heeft om de positie van Antwerpen als de wereldcentrum voor diamanten te versterken.

JOODS ANTWERPEN VANDAAG DE DAG

De naoorlogse diamantwereld kon echter niet lang zo gesloten blijven opereren en de laatste decennia werd de gesloten markt door mondiale concurrentie niet alleen opengemaakt maar ook toegankelijk gemaakt voor avonturiers en criminelen. Ook in de joodse gemeenschap hadden ontwikkelingen plaats met een groot effect op de diamanthandel.

Volgens sommige onderzoekers (Abicht, 1994; Schmidt, 1994) zou iets meer dan de helft van de joodse families die tegenwoordig in Antwerpen wonen er al voor de oorlog gewoond hebben en uit de emigratie en de onderduikadressen zijn teruggekeerd. De rest bestaat uit de vierde immigratiegolf: gezinnen die na de oorlog uit Polen en Hongarije kwamen; joden uit Nederland, *Sefardim* uit Noord Afrika, veel Israëli's, Amerikanen en sinds de versoepeling van de emigratieprocedures ook Georgische en Russische joden. Er wonen momenteel 20.000 - 25.000 joden in Antwerpen.

Voor de Tweede Wereldoorlog strekte het joodse woongebied zich uit ten oosten en ten westen van de spoorlijn naar het Centraal Station, maar vandaag de dag is de joodse wijk gereduceerd tot een aantal straten rond de Diamantwijk, het Stadspark en de Belgiëlei. Sommigen beschrijven deze wijken als een joods getto. In werkelijkheid wonen de meeste niet-orthodoxe joden ergens anders, ook buiten Antwerpen.

Het 'joodse getto' heeft een symbolische betekenis voor de joden, maar niet alleen voor hen. Het is een doel geworden voor terroristische aanvallen en andere uitingen van antisemitisme. Een voorbeeld: tijdens het joodse Loofhuttenfeest, op 20 Oktober 1981, ontplofte in de Hovenierstraat voor de synagoge een bom met 100 kilo springstof, die in een bestelwagen was verborgen. Drie mensen werden gedood en meer dan honderd personen raakten gewond (Schmidt, 1994: 310). Sinds de aanslag is de diamantwijk met slagbomen afgesloten en dag en nacht beveiligd door politiepatrouilles en privé-bewakingsdiensten. Ook de fanatieke moslim activisten zien in de 'joodse getto' een plaats waar ze hun anti-Israëli'sche en antisemitische gevoelens tot uiting kunnen brengen. En dit leidt vaak tot rellen en geweld, zoals in de zomer 2002.

Het is voor een goed begrip van de huidige situatie van belang om drie subgroepen te onderscheiden in joodse gemeenschap van Antwerpen: de orthodoxe joden, de Russische en Georgische joodse immigranten, en de niet-orthodoxe joden.

Orthodoxe joden

De orthodoxe joden vormen binnen de joodse gemeenschap in Antwerpen een minderheid, maar wel een heel opvallende minderheid. Minder dan een kwart van de Antwerpse joden leeft nog

volgens de chassidische leefregels, maar de indruk bestaat nog steeds dat ze de joodse wijk domineren. Er zijn verschillende chassidische groepen: Szatmar, Wischnitz, Ger, Sandz, Tsorkow, Lubavitch, Klauzenburg, Berditchev, Bobow en Beltzer. Voor outsiders lijken ze allemaal op elkaar, met hun zwarte *kaftans* (lange jassen) en hoeden. Maar insiders weten dat in sommige groepen strenge kledingsvoorschriften bestaan, die het mogelijk maken om een *Chassid* te identificeren als aanhanger van deze of gene *rebbe* (rabbijn, geestelijk leider). De Beltzer *Chassidim* kennen bijvoorbeeld een voorschrift om een overhemd te dragen dat met linten in plaats van knopen word gesloten, ook het lengte van hun jassen en de vorm van kousen verschillen bij verschillende groepen. Bij de Lubavitchers wordt minder een speciale kleding geëist dan bij andere groepen, ze dragen meestal moderne kleren.

Na de Tweede Wereldoorlog kwamen vooral *Chassidim* uit Polen en Hongarije naar Antwerpen als vluchtelingen of gedeporteerden, die de Holocaust hadden overleefd. Al in de negentiende eeuw en zeker met de komst van nieuwe *Chassidim* werd de joodse wijk een soort replica van het Oost-Europese *shtetl*, het dorp of stadje dat voor een kleiner of groter gedeelte uit joodse bewoners bestond. Dit *shtetl* werd in joodse literatuur geromantiseerd. Voor de meeste mensen is het chassidische jodendom iets mythisch. Het schijnt alleen voort te leven in de verhalen van Isaac Singer, Shalom Aleichem, Chaim Bialik en Chaim Potok, en op de schilderijen van Marc Chagall, waar volgens de Amsterdamse antropoloog en *Chassid* Daan Meijers 'de ganzen in het veld liepen, waar paard en wagen het voornaamste vervoersmiddel vormden, waar men leefde van *sjabbat* tot *sjabbat* en waar de hele bevolking geacht werd orthodox te zijn' (Meijers, 1989: 189). De joodse wijk in Antwerpen werd eigenlijk een replica van zo'n geromantiseerd Oost-Europees joods *shtetl*.

De Antwerpse orthodoxe joodse gemeenschap heeft zijn eigen religieuze scholen, bejaardentehuizen, sociale diensten, begrafenisondernemingen, kranten, jeugdbewegingen, kosjere bakkerijen en restaurants. Al deze aparte instellingen gaven vele Chassidische mensen de mogelijkheid om volgens eigen religieuze wetten te werken en te leven.

Volgens sommige orthodoxe joden was het vroeger veel makkelijker om religie en werk te combineren, maar sinds een paar jaar geleden zitten velen zonder werk. Uit verschillende bronnen blijkt dat in de jaren zeventig 80 tot 90 procent van de Antwerpse joden in de diamanthandel werkte. Volgens mijn zegslieden in de HRD, die ik in het najaar van 2001 interviewde, zou het in de jaren negentig nog maar 40 tot 50 procent zijn (zie ook het artikel van Fijnaut in dit themanummer, die zich baseert op het weekblad *Knack*). Er zouden twee redenen zijn voor de groeiende werkeloosheid onder de *Chassidim*. In de eerste plaats zijn sterke Indiase diamantairs toegetreden tot de diamantsector in Antwerpen en zijn zij belangrijke concurrenten geworden van de oorspronkelijke Antwerpse diamantairs. In de tweede plaats heeft de recente immigratie van Georgische joden de joodse diamantwereld geen goed gedaan. Zij hebben zich gevestigd in en rondom de Pelikaanstraat, waar vroeger veel orthodoxe joden juwelierswinkels bezaten. Volgens de Antwerpse politie zijn deze nu volledig in de handen van de nieuwe, 'criminele' immigranten gekomen. Met name de orthodoxe joodse diamanthandelaars sluiten in toenemende mate hun zaken omdat zij niet alleen in commerciële zin last hebben van de nieuwkomers, maar ook als bewoners lijden onder het imagooverlies van hun wijk. Volgens een Antwerpse makelaar die ik in mei 2001 interviewde, verkopen zij hun winkels en huizen in toenemende mate aan de Russische en Georgische joden.

Russische en Georgische Joden

Enkele jaren geleden verschenen Russische en Georgische joden in de Pelikaanstraat, volgens sommige respondenten 'met koffers vol Amerikaanse dollars en/of Belgische franken', om hun juwelierszaakjes op te zetten. De Pelikaanstraat werd een bazaar van goudwinkels (net als Alinbistraat in Tel Aviv of de 49^e straat in New York). Waarom kwamen ze naar Antwerpen? Uit gesprekken met betrokkenen komen de volgende redenen naar voren:

- ze vinden Antwerpen 'de meest joodse stad van Europa' waar ze overeenkomstig de joodse tradities kunnen leven, en werk en religie gemakkelijk kunnen combineren,

- de aura van Antwerpen als succesvol diamantcentrum straalt ook af op hun zaken,
- in Antwerpen genieten ze van de mogelijkheden die de Europese markt hun zaken biedt en hebben ze 'goede klanten'.

De meeste Georgische joden die ik sprak, bezaten de Israëlische nationaliteit. Sommigen kwamen direct vanuit Israël naar Antwerpen, anderen via de Verenigde Staten of Canada. De meeste spreken Hebreeuws. Velen dragen zwarte *kippa* (keppeltjes), wat aangeeft dat ze bij de joods-orthodoxe gemeenschap behoren. Aan de deurpost van hun winkels hangt een *mezuzah* (kokertje) met teksten uit de *Torah* op rolletjes perkament. In veel winkels hangen portretten van de beroemde rabbijnen en *brachot* (religieuze teksten in Hebreeuws). Deze attributen gebruiken ze om hun betrokkenheid bij de orthodoxe gemeenschap te tonen. Ze houden ook contact met Russisch sprekende immigranten in andere landen, in het bijzonder in Nederland. De meeste beschrijven zichzelf als zakenmensen.

Volgens mijn respondenten begrijpen Europeanen wat echte kwaliteit is. In Israël bijvoorbeeld koopt niemand 24 karaats goud, alleen 18 en 14, dat veel goedkoper is. In Amerika zou het nog erger zijn, daar zou zelfs voor 8 karaats goud belangstelling bestaan. Volgens de nieuwe immigranten zouden de klanten in Antwerpen wel begrijpen dat goud en diamanten een heel goede geldbelegging zijn.

Erg snel bleek de nieuwe immigranten dat binnen deze gemeenschap niet alles *kosjer* was en dat zich onder de nieuwkomers ook grote criminelen bevonden. Er verschenen regelmatig berichten over de handelaars die 'sjoemelen met valse certificaten', over grote bedragen zwart geld, over valse diamanten en gestolen goud (*De Standaard*, 16 en 17 maart 2000).

Volgens de Antwerpse politie bezorgen zes Georgische families de gehele joods-Georgische gemeenschap een slecht imago. Deze zes verkopen goud en nepgoud in hun winkels. Behalve goudwinkels bezitten ze ook zaken op het Falconplein, dat een bijzonder slechte reputatie heeft, net zoals de aanpalende prostitutiebuurt, waar de Russische taal inmiddels dominant is geworden.

Tijdens het onderzoek van de parlementaire enquêtecommissie naar de georganiseerde criminaliteit in België is door het parketgeneraal te Antwerpen bevestigd dat er inderdaad zware criminaliteit bestaat onder de leden van de Georgische criminele organisaties. Hun activiteiten omvatten tal van misdrijven zoals de verkoop van valse juwelen, sigarettensmokkel, drugshandel, bedreiging, prostitutie, moord, tewerkstellen van illegale werkkrachten en merkenfraude. Er zijn volgens het rapport van deze commissie in dit Georgische en Russische milieu zeer zware criminelen, leden van misdaadorganisaties die internationaal opereren en voor wie de juwelenhandel vermoedelijk slechts een dekmantel is. Sommige Russische en Georgische winkeliers werden in Duitsland of in Frankrijk uitgewezen en vestigden zich in België, waar volgens bovengenoemd rapport 'het politietoezicht het mildst is'. Veel Georgische juweliers zouden illegaal in België verblijven en zelfs als ze uitgezet zijn, keren zij steeds terug. Een aantal van hen zou echter de Belgische nationaliteit hebben verworven (Coveliers en Desmedt, 1998). Ook volgens andere bronnen (zie Siegel, 2002) is de postsovjett maffia een deel van de Belgische realiteit geworden. Enkele *godfathers* van de Russische georganiseerde misdaad waren voor hun vertrek naar de Verenigde Staten actief in België. In België heeft een van hen een groot crimineel netwerk inclusief drugssmokkelaars opgericht. Een andere belangrijke figuur in de Russisch sprekende criminele wereld van Antwerpen runde in België een handelsmaatschappij die door de Russische criminelen als dekmantel voor internationale drugsmokkel en witwassen werd gebruikt. Al in 1986 is deze persoon in België gearresteerd wegens goudsmokkel tussen Luxemburg en Londen, later vertrok hij naar Sierra Leone. Andere grote Russische criminelen gebruikten Sierra Leone als transitland voor het witwassen van diamanten die elders vandaan kwamen. Een van hen werd in 1998 op klaarlichte dag in het centrum van Antwerpen doodgeschoten, naar alle waarschijnlijkheid door een professionele huurmoordenaar. Er waren ook andere liquidaties. Op 21 april 2000 werd een Russisch sprekende immigrant, betrokken bij een criminele organisatie uit België, vermoord in Nederland. Ook de gekidnapte *businessman*

Boris Fastovsky had contacten in Antwerpen. Hij werd in 1995 in Amsterdam ontvoerd en zijn lichaam is nooit gevonden.

De Georgische criminelen hebben contacten met Russische en Letlandse bendes, die zich specialiseren in vrouwenhandel en drugssmokkel. In de winter van 2000 arresteerde de Russische politie op luchthaven van Moskou twee Belgen met 9.259 diamanten. De twee waren leden van een internationale smokkelorganisatie die opereerde via een Belgisch - Russische *joint venture*. Zij smokkelden Russische ongeslepen diamanten naar Antwerpen. Volgens de Russische wet mogen Russische diamanten alleen in Rusland bewerkt worden. Vaak gaat dan hetzelfde gewicht aan minderwaardige stenen (van Kongolese of Australische herkomst, ook 'vogelzaad' genoemd) naar Rusland terug. Russische diamanten hebben een hoge kwaliteit en zijn tegen een relatief lage prijs te koop. Ook het rapport van de parlementaire enquêtecommissie voor de Belgische Senaat bevatte bewijzen voor illegale invoer in België van diamanten uit Rusland.

Wat waren de reacties op deze berichten? Het laatste wat de leden van de *Hoge Raad voor Diamant* willen, is geassocieerd worden met de 'goudhandelaars' van de Pelikaanstraat. Ze zijn de Pelikaanstraat liever kwijt dan rijk. Herhaaldelijk benadrukken ze het verschil tussen de twee werelden, die zich op een steenworp van elkaar bevinden en door het joodse geloof sterk aan elkaar gebonden zijn.

Georgische juweliërs worden niet toegelaten tot de Antwerpse diamantbeurzen. Niet alleen willen de Antwerpse diamantairs niet geassocieerd worden met de in hun ogen malafide goudwinkeliers, ze zijn zelfs bereid informatie uit te wisselen met het Antwerpse parket. Op 22 februari 2000 ondertekenden de *Hoge Raad voor Diamant* en het Antwerpse parket een samenwerkingsprotocol over informatie-uitwisseling als onderdeel van de strijd tegen de georganiseerde misdaad, met name om te voorkomen dat de diamantsector geïnfilteerd wordt.

Er lijkt ook een strijd over het imago gaande. De imago's van de immigranten aan de ene en van de diamantsector aan de andere kant zijn door de berichten over maffiose contacten van de nieuwkomers geschonden. De goudwinkels vallen eigenlijk buiten de diamantsector maar de klanten weten dat niet. Ze komen naar de diamantstad Antwerpen en worden soms slachtoffer van de 'Georgische maffia'.

Volgens de *Hoge Raad voor Diamant* wordt de diamantwereld ten onrechte geassocieerd met de 'maffiose wereld' van de Georgische goudwinkeliers in de Pelikaanstraat. De *HRD* benadrukt voortdurend dat de Antwerpse diamantairs zich uitdrukkelijk distantiëren van de praktijken van de goudwinkeliers in de Pelikaanstraat.

Wat denken de nieuwkomers zelf? De Georgiërs klagen over het Belgische racisme tegen de joden in het algemeen en tegen de Russische en Georgische immigranten in het bijzonder. In maart 2000 eisten zo'n 200 handelaars een gesprek met de politie (*De Standaard*, 16 maart 2000). Volgens sommige respondenten worden ze gediscrimineerd en vervolgd door Belgische autoriteiten en door Belgische joodse diamantairs, die ze 'arrogante snobben' noemen.

Vooral op zondag komen bussen vol toeristen uit Nederland, Duitsland, Polen, de Baltische landen en Rusland naar de Pelikaanstraat om sieraden en goud te kopen. Beter gezegd: de bussen kwamen, want mede als gevolg van de politiecontroles zijn veel klanten afgeschrikt. De Pelikaanstraat heeft, zo zeggen de Georgische handelaars, een slecht imago gekregen, dat erg nadelig is voor hun handel.

Joodse niet-orthodoxe diamantairs

De derde en grootste groep joodse diamantairs bestaat uit niet-orthodoxe joden. Soms worden ze geassimileerde joden genoemd. Zelf noemen ze zich niet geassimileerd maar liberaal, traditioneel of modern. Zoals ook in de andere Europese landen zijn ze zich bewust van hun joodse identiteit, vieren ze joodse feesten, houden ze contacten met Israël, maar beschouwen ze zich niet als religieuze of vrome joden. Op verschillende manieren geven ze blijk van hun joodse identiteit: sommigen sturen hun kinderen naar joodse scholen, eten alleen *kosjer* of rijden geen auto op *sabbat*. In het algemeen gesproken gaan zij flexibeler om met hun joodse identiteit dan de

orthodoxe joden. Deze groep niet-orthodoxe joden vormt tegenwoordig de meerderheid van de joodse diamantairs in Antwerpen.

Zoals reeds aangestipt hebben de Antwerpse diamantairs erg weinig affiniteit met 'de Russen' en 'de Georgiërs'. Ze isoleren zich hermetisch van de Georgische winkeliers. De joodse diamantairs identificeren zich sterk met de algemene of multiculturele diamantsector en zijn problemen.

Terwijl vroeger de diamanthandel in handen was van een kleine groep personen die elkaar kenden, is de diamantwereld als gevolg van internationalisering veel opener geworden.

Overigens is van een zekere mate van afgeslotenheid nog wel sprake. De Antwerpse diamantsector beschouwt als diamantairs alleen de leden die ingeschreven staan bij een van de vier diamantbeurzen. Veel anderen zijn buiten deze organisaties actief en zijn in de diamantwereld bekend als straathandelaars of makelaars (ongeveer 4 à 5.000 personen). Ze opereren op de parallelmarkt (ook soms grijze markt genoemd) maar dat betekent niet vanzelfsprekend dat ze bezig zijn met illegale praktijken.

De afgelopen jaren heeft de diamantsector in Antwerpen veel schandalen gekend. De Pakistaanse drugsbaron Fouad Abbas heeft via zijn firma *TTC Diamonds* miljoenen dollars witgewassen. De daarbij betrokken *Max Fischer Bank* ging failliet. Volgens het rapport van de parlementaire enquêtecommissie liepen in het begin van 1998 bij het parket te Antwerpen 36 strafonderzoeken die met de diamantsector verband hielden: vermogensdelicten, faillissementsmisdriven en ook witwasoperaties. Ook de problematiek van 'conflictdiamanten' (Fatal Transactions, 2001), die synoniem is geworden van slachtpartijen in Afrika, heeft de joodse diamantairs in de laatste jaren bezig gehouden. Uit het rapport Fowler (2000) bleek dat er voldoende bewijzen zijn dat de conflictdiamanten verkocht werden op de beurzen in Antwerpen, Bombay en Tel Aviv. In een aantal zaken in het rapport ging het ook om misbruik van vertrouwen. Volgens het rapport van de parlementaire enquêtecommissie is opsporing van illegale circuits niet gemakkelijk omdat 'de diamantwereld een gesloten wereld is, waar alles is gebaseerd op wederzijds vertrouwen'.

De diamantcentra in Tel Aviv en in Bombay treden steeds scherper in concurrentie met Antwerpen. Ook op de wereldmarkt voor ruwe diamant wordt de concurrentie heviger. Sommige respondenten spreken zelfs over een internationaal complot tegen Antwerpse diamantairs. Anderen benadrukken antisemitisme als een van de belangrijkste oorzaken van de recente problemen. De sector geniet nog steeds een fiscaal gedoogbeleid, dat sinds de Tweede Wereldoorlog wegens zijn belang voor de Belgische economie werd gevoerd. De gunstige positie van de diamanthandel was altijd reden voor naijver onder zakenmensen uit andere branches, die de voedingsbodem vormde voor de geruchten over fraude en smokkel. Er vinden momenteel veel veranderingen plaats: sinds 2000 betalen de firma's meer belasting. Recente huiszoekingen, witwaspraktijken en arrestaties deden en doen het imago van de diamantsector geen goed.

SAMENVATTING

De joodse geschiedenis is een geschiedenis van migratie. Dit geldt ook voor de diamantstad Antwerpen. Elke joodse immigratiegolf naar Antwerpen versterkte het succes van de vorige en heeft bijgedragen aan de toenemende ontplooiing van de diamanthandel en diamantbewerking. Wegens de historische omstandigheden en de relatie met de lokale bevolking bevonden joden zich doorgaans in een sociaal isolement. Juist door dit isolement, de gebrekkige beroepsperspectieven en de aparte joodse cultuur concentreerden Antwerpse joden zich met succes op de diamantsector. De laatste immigratiegolf van Oost-Europese joden heeft de traditionele trots en inkomstenbron van het joodse Antwerpen echter veranderd. Er ontstond in de buitenwereld veel verwarring over het verband tussen de Antwerpse diamantsector, goudhandel en criminaliteit. De orthodoxe joden, die generaties lang de Antwerpse diamant faam bezorgden, beginnen de sector te verlaten als gevolg van de vele schandalen en het imagooverlies in de laatste decennia: interne criminaliteit, bloeddiamanten en dan ook nog de nieuwe groep Georgische en Russische migranten. De laatste tast het imago van de Antwerpse diamantwereld aan. Joodse

diamantairs beschuldigen de nieuwe immigranten uit de voormalige Sovjet Unie van het bezoedelen van de goede naam van de Antwerpse diamantwereld en van de stijgende criminaliteit. Op hun beurt voelen vooral de Georgische winkeliers zich niet welkom in joods Antwerpen. Ze vinden dat de hele gemeenschap van Oost-Europese joodse immigranten wordt gestigmatiseerd. Ook de Georgische winkeliers beginnen langzaam uit Antwerpen te vertrekken. Voor de niet-orthodoxe joodse Antwerpse diamantairs is de meest belangrijke missie van dit moment de verbetering van hun imago. Loyaliteit en vertrouwen – twee belangrijke peilers van de diamanthandel – lijken aan kracht in te boeten, steeds vaker komen gevallen van witwassen, smokkel en fraude aan de oppervlakte.

In de sector zelf is een proces van internationalisering gaande. Indiase diamantairs veroveren belangrijke posities in de sector. Er is groeiende concurrentie met andere diamantsteden die de leidende rol van Antwerpen willen overnemen. Hoe sterk en op welke manier de Antwerpse diamantsector joods blijft, is een grote vraag. Het lijkt er op dat de laatste immigratiebeweging er een te veel is geweest.

LITERATUUR

- Abicht, L. (1987) *De Joden van Antwerpen*, Brussel: Uitgeverij Grammens.
- Abicht, L. (1994) *De Joden van België*, Amsterdam/Antwerpen: Uitgeverij Atlas.
- Agtmaal, W. van (1994) 'Het diamantvak in Amsterdam: van oudsher een joodse negotie', in: H. Berg, T. Wijsenbeek & E. Fischer (red.) *Venter, fabriqueur, fabrikant. Joodse ondernemers en ondernemingen in Nederland 1796 – 1940*, Amsterdam: Joods Historisch Museum, Neha.
- Coveliers, H. & M. Desmedt (1998) *Eindverslag, Belgische Senaat Zitting 1998- 1999*, Parlementaire commissie van onderzoek naar de georganiseerde criminaliteit in België.
- Collaborateurs en miljarden gestolen diamanten*, Borgerhout: Drukkerij Hanz.
- Fatal Transactions (2001) *EU control of diamonds; imports from African countries in conflict; report of the European Union Expert Meeting*, 25 September, Amsterdam.
- Meijers, D (1989) *De revolutie der vromen*, Hilversum: Uitgeverij Gooi en Sticht.
- Schmidt, E. (1994) *Geschiedenis van de joden in Antwerpen*, Antwerpen/Rotterdam: Uitgeverij C. de Vries – Brouwers B.V.B.A.
- Siegel, D. (2002) *Russian biznes in the Netherlands*, Utrecht University.
- Tijn, Th. van (1989) 'De Amsterdamse diamanthandel en -nijverheid, 1845-1940', in: *Holland, regionaal - historisch tijdschrift*, Dordrecht.
- Velde, C. A. van der (1995) *De A.N.D.B. Een overzicht van zijn ontstaan, zijne ontwikkeling en zijne betekenis*, Amsterdam: Dico.
- Westwood, S. (2000) "A Real Romance": *Gender, Ethnicity, Trust and Risk in the Indian Diamond Trade*, text of lecture, 18 September 2000 in the East Indies House, Amsterdam (niet gepubliceerd).
- Yogev, G. (1978) *Diamonds and Corals Anglo-Dutch Jews and Eighteenth Century Trade*, Leicester University Press, Holmes & Meier Publishers Inc.

OPSPORING VAN MISDRIJVEN INZAKE DIAMANT

Een inkijkje in de praktijk

Jan Poels en Agim De Bruycker

De opsporing van misdrijven inzake diamant is in aard en omvang gelijk op gegroeid met de evolutie van de georganiseerde misdaad in Antwerpen. Tot 1995 was de diamantsector een gesloten gemeenschap, die omwille van haar economisch en sociaal belang nauwelijks inmenging kende van externe organisaties. Dit gold evenzeer voor het gerecht, dat slechts sporadisch door de sector werd ingeschakeld en zelden of nooit zelf het initiatief nam. Interne problemen werden zoveel mogelijk in besloten kring opgelost en het economisch belang van de sector primeerde op het algemeen belang van de ganse maatschappij.

Naarmate de georganiseerde misdaad in België, ook in Antwerpen, meer greep kreeg op de economische structuren van onze samenleving, kreeg dit fenomeen een plaats in het hart van de diamantsector. Sluwe criminelen gebruikten de ietwat soepele en bijzondere interne regels van de diamantgemeenschap om allerlei misdrijven te plegen, veelal in de vorm van fraude. Daarnaast bleven andere delicten zoals overvallen, diefstallen, afpersingen en oplichtingen onze aandacht wegdragen doch, afgemeten aan de waarden die vele diamantairs 'onbeschermd' in de diamantwijk ronddragen, veroorzaken deze misdrijven eerder een beperkt probleem. Deels is dit het gevolg van de politiecontrole en camerabewaking die 24 uur op 24 uur in het diamantcentrum plaatsvindt. Ook het gebruik van vals geld komt in deze sector slechts sporadisch voor. Een nieuw fenomeen is het zogenaamde *tyre jacking*, waarbij men de banden van een voertuig stuk maakt zodat men de waarden (diamant of geld) uit het voertuig kan stelen terwijl het slachtoffer wanhopig naar zijn probleem staat te staren.

DE HAKKELAAR EN A. UIT PAKISTAN

Wat betreft fraudemisdrijven betekende de start van een Nederlands onderzoek naar een Pakistanees in de periode 1994-1995 een doorbraak. Deze fungeerde als tussenpersoon tussen Pakistaanse rebellen als hasjleveranciers en het grootste Nederlandse drugskartel aller tijden, de 'bende van de Hakkelaar', als afnemers. Het Antwerpse onderzoek werd op zijn beurt gestart naar aanleiding van het resultaat van een aantal rechtshulpverzoeken die in de loop van 1994 op verzoek van de Nederlandse justitie in Antwerpen werden uitgevoerd.

De Nederlandse justitie verdacht A. ervan dat hij in het begin van de jaren negentig een schip met aan boord 118 ton hasj mee had gefinancierd. De Nederlandse justitie stelde diverse geldstromen tussen België en Nederland vast in opdracht van A. of van zijn diamantfirma. Uit het onderzoek bleek dat A. via een Antwerpse bank, via een wisselkantoor, via zijn diamantfirma en via de bouw van zijn villa in Wilrijk grote geldsommen afkomstig uit de misdaad (voornamelijk drugshandel) heeft witgewassen.

In 1984 ontvluchtte A. Dubai omwille van een ernstige betwisting die hij had met de staatsbank van Dubai. Hij vluchtte eerst naar Pakistan, kwam in Londen terecht en vestigde zich daarna deels te Londen en deels te Antwerpen. Samen met zijn echtgenote richtte hij in 1984 een firma op in de diamantwijk te Antwerpen. Kort daarna, in 1985, richtte A. twee vennootschappen op naar Panamees recht. Deze vennootschappen werden opgericht om zijn eigen opbrengsten van de drugshandel wit te wassen en werden voornamelijk gebruikt om onroerend goed in Antwerpen aan te kopen. Uiteindelijk kocht A. via zijn diverse buitenlandse vennootschappen over de hele wereld eigendommen op.

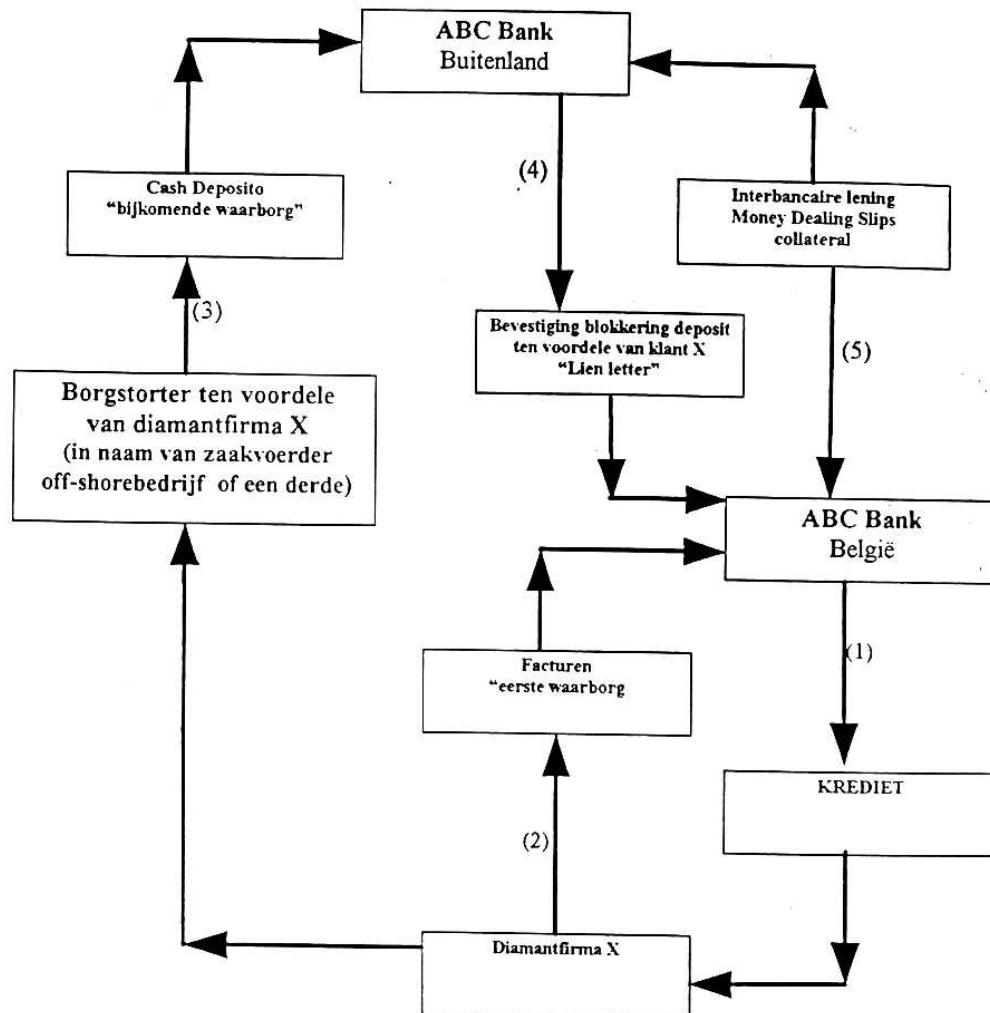
Een getuige verklaarde dat A. in België aankwam met slechts 150.000 US dollar, uitsluitend en alleen met bedoeling een hasjhandel te starten. A. wist niet veel van diamanten en was alleen geïnteresseerd in de smokkel daarvan. Hij zou vroeger reeds geld verdiend hebben met de smokkel van goud tussen India en Pakistan. De oprichting van zijn diamantfirma had alleen maar de bedoeling om zijn drugshandel verborgen te houden.

Het geld dat A. uit de drugshandel ontving, liet hij aanvankelijk omwisselen bij een wisselkantoor waar hij over een contactpersoon beschikte. Enkele jaren later liet hij zijn geld (voornamelijk Nederlandse guldens) wisselen via de bank, eveneens via een vast contact. Met een gedeelte van dit geld werden diamanten gekocht. Door de verkoop van deze diamanten kreeg hij officieel geld binnen in zijn diamantfirma. Een ander gedeelte van zijn geld werd naar het buitenland overgeboekt. Hij bracht vraag en aanbod zo samen dat er een criminele organisatie ontstond met een Aziatische poot, waarin A. samen met een aantal hasjproducenten en -leveranciers een centrale rol vervulde, en een Nederlandse poot, waarin de Nederlander J.V. de hoofdrol speelde. A. was niet alleen een belangrijke tussenpersoon in internationale drugstrafieken, hij was geïnteresseerd in alles wat illegaal was en geld op zou brengen. Uit ons Belgisch onderzoek bij de bank blijkt dat A. tussen 23 maart 1989 en 6 februari 1992 voor een bedrag van 26.581.033 US dollar via de bank heeft laten wegsuizen naar diverse buitenlandse rekeningen. A. kon hierbij wellicht rekenen op de medewerking van een persoon met een belangrijke functie bij de bank. Alle verrichtingen door A. gebeurden onder de valse naam *Joe* of *Mr. Joe*, een aantal daarvan zonder vermelding van enige naam of identificatie. Hij liet in die periode geld omwisselen van voornamelijk guldens naar dollars. Oorspronkelijk werd dit geld gestort op een eigen interne rekening van de bank, waarna het werd overgeschreven naar diverse buitenlandse bestemmingen, die door A. aangegeven werden. Later werd een tweede manier bedacht om het geld naar het buitenland weg te sluisen zonder verband met A. te kunnen leggen. Men gebruikte hiervoor rekeningen in *CFA's*, die op naam stonden van een aantal Afrikanen. *CFA* is een oude munteenheid in voormalige de Franse kolonies. De bank was gespecialiseerd in het omwisselen van de *CFA's* in dollars en één van de weinige banken die dit geld nog aannamen en omwisselden. Honderden Afrikanen kwamen uit Afrika naar Antwerpen afgezakt om deze *CFA's* te wisselen. Ook zij vroegen om het gewisselde geld daarna over te boeken naar een buitenlandse bestemming. Men opende dan een rekening op naam van één van die Afrikanen, waarna het geld via deze rekening naar het buitenland werd verstuurd. Zo werden er op naam van de Afrikanen tussen de 100 en de 150 rekeningen geopend, waarop uiteindelijk slechts enkele verrichtingen plaatsvonden. Het geld van A. werd op de slapende rekeningen van deze Afrikanen gestort en via deze rekeningen naar het buitenland verstuurd, zogenaamd in opdracht van de Afrikaanse rekeninghouders. Uiteindelijk was het risico voor de bank klein, aangezien deze Afrikanen niet meer geïnteresseerd waren in hun rekeningen en omdat de meeste toch niet konden lezen of schrijven. Zo heeft men deze rekeningen misbruikt om gelden van A. te kunnen witwassen en naar het buitenland weg te sluisen.

Transacties die geen verdenking oproepen

Er kan geen twijfel over bestaan dat dit geld misdaadgeld was. A. heeft tegenover de Nederlandse justitie bekend dat deze gelden afkomstig waren van een drugshandel door J.V. in Nederland. Hij vertelde dat hij via de organisatie van de Hakkelaar 70 procent van de verkoopopbrengst van de hasj ontving. Via de bank liet hij dit geld overboeken naar Azië, soms door er zijn eigen Zwitserse rekening tussen te schuiven. De bestemmingen in Azië werden hem door de Pakistaanse organisatie opgegeven. Voor zijn tussenkomst, eerst bij het totstandkomen van de drugstransactie en daarna door het geld naar Azië weg te sluisen, ontving A. rijkelijk commissie die hij via zijn eigen rekeningen of de rekeningen van zijn vennootschappen belegde. Het feit dat de bank zich nooit vragen heeft gesteld over de omwisseling van kleine coupures vreemde valuta naar US dollars, is een indicatie van de enorme omvang van het fenomeen zwarte handel binnen het diamantmilieu. Dat leidt er toe dat de bank- en wisselinstellingen weinig of geen verdachte meldingen doorgeven aan de nationale witwascel (C.F.I.) Alles krijgt de diamanthandel als dekmantel. Het onderzoek is klaar en de correctionele rechtbank van Antwerpen veroordeelde A. voor mededaderschap aan witwassen tot vijf jaar gevangenis. A. tekende geen beroep aan, zijn medeverdachten wel.

Naar aanleiding van de door voornoemde Pakistanees gebruikte witwastechiek is tijdens de huiszoeking in de bank vastgesteld dat de handelingen van A. geen uitzondering waren. Het verder onderzoek bij de bank heeft uitgewezen dat tal van diamantairs de mogelijkheid kregen om via 'fictieve' rekeningen hun gelden wit te wassen of door te sluizen naar het buitenland. De bank werd dan ook failliet verklaard op grond van ongeoorloofde praktijken. Kortelings zal ook het strafproces tegen de bank starten.



- (1) ABC-BANK België verleent krediet aan klant X.
- (2) Klant geeft facturen in pand. (eerste waarborg)
- (3) Firma X plaatst via borgstorter een deposito. (bijkomende waarborg)
- (4) ABC-BANK buitenland bevestigt de blokkering van het deposito.
- (5) ABC-BANK België leent interbancair het bedrag gelijk aan de deposito's onder pandrecht.

BACK-TO-BACK LENINGEN

Een andere techniek om misdrijven te plegen is de ‘*back to back* lening’. Banken werkten hieraan mee omdat alle partijen er voordeel bij hadden. Vooral tussen 1988 en 1997 vierde deze techniek hoogtij, hoewel zij in strijd is met het Belgisch Wetboek van Inkomstenbelasting. De bank financierde in hoofdzaak een aantal firma’s die in Antwerpen gevestigd waren. De cliënten dienden hun verkregen kredieten in het merendeel te waarborgen door de in pandgave van een deposito.

Het algemeen principe van deze financiering houdt in dat als een bank een kredietlijn toekent aan één van haar cliënten, zij het kredietrisico zo veel mogelijk zal proberen te beperken door het vragen van waarborgen. De bank nam steeds als eerste waarborg de facturen van de diamantverkoop in pand en nog een bijkomende waarborg in de vorm van een deposito. Tussen de bank en de klant wordt een officiële kredietovereenkomst opgesteld en ondertekend, de *letter of arrangement* of *letter of agreement*. De bank leende op haar beurt hetzelfde bedrag als de deposito’s onder pandrecht bij haar buitenlandse filialen interbancair terug (interne werkdocumenten). Wanneer de klant krediet nodig had voor zijn diamantverrichtingen, gebruikte de bank in eerste instantie het geld dat zij tegen een voordelig rentetarief bij hun zusterondernemingen had geleend. Aangezien de kredietnemers tot 100% van hun deposito konden lenen en de onderliggende facturen meermaals ontbraken, kan er dus gesproken worden over een ‘*back-to-back* constructie’.

De vermelde praktijken gaven zowel de bank als de diamantfirma een aantal voordelen.

Voordelen voor de bank

Aangezien de deposito’s in buitenlandse filialen van de bank geplaatst werden, hoefde het Belgische filiaal aan de borgsteller geen interest op de deposito’s te betalen. Tevens werd het eigen resultaat negatief beïnvloed doordat men de winsten op het deposito aan de buitenlandse filialen liet. Het Belgische filiaal leende interbancair het bedrag, gelijk aan de deposito’s in onderpand, terug van zijn buitenlandse zusterondernemingen en verkreeg dit geld tegen een voordeliger interesttarief. Op die manier kon de bank jaarlijks tegen een voordelig interesttarief miljoenen US dollar lenen. Dit voordelige interbancair geleende geld kon de bank gebruiken om kredieten aan hun cliënten te verschaffen, waar opnieuw rente op geheven werd.

Voordelen voor de diamantfirma’s

Diamantfirma’s die een deposito onder pandrecht plaatsten, kregen van de bank een voordeliger interesttarief op de door hen opgenomen kredieten. Ze konden tevens de betaalde rente op het gebruikte krediet fiscaal aftrekken. Aangezien het deposito op een persoonlijke naam stond, doch op een buitenlandse rekening en niet vermeld in hun boekhouding, hoefde de firma geen roerende voorheffing te betalen op de rente die het deposito opbracht. Tenslotte was het deposito niet gekend, zodat zij geen uitleg dienden te verschaffen omtrent de oorsprong van het kapitaal (deposito) en de rente die het deposito opbracht.

Don Pedro’s valse facturen

Tenslotte is er de techniek van de valse facturen, één van de eenvoudigste en oudste mechanismen om geld wit te wassen. Deze methode wordt vaak gebruikt bij exportfraude en omkoping. Niets is zo gemakkelijk als gelden op uw rekening te laten storten en deze te verantwoorden aan de hand van verkopen die u gerealiseerd zou hebben. Uiteraard zijn de handelsdocumenten dan meestal vals.

Het gebruik van valse facturen was in de diamantwereld een tijd lang schering en inslag. Zo was in de gedoogperiode van de jaren ‘70 en ‘80 het befaamde ‘Don Pedro’-systeem algemeen verspreid. In dit systeem konden de diamantairs sommige verkopen factureren aan de genoemde ‘Don Pedro’, voor diamanten die ze in werkelijkheid hadden verkocht aan klanten die om diverse redenen geen factuur wensten of onbekend wilden blijven. Zo gebeurde het dat in het ganse

diamantkwartier de 'Don Pedro' facturen circuleerden, waarvan niemand wist wie de eigenlijke bestemming was. Toen in 1990-1993 witwaswetgeving in België werd ingesteld, kon uiteraard van het 'Don Pedro' systeem geen sprake meer zijn. De diamantairs hebben hun werkwijze echter gewoon aangepast en zijn overgestapt naar het systeem van de fictieve uitvoer (lees verkoop) buiten de Europese Unie.

SAMENWERKING TUSSEN PARKET EN HOGE RAAD VOOR DE DIAMANT

Tot hiertoe bespraken wij vooral enkele grote zaken uit het verleden. Deze geschiedenisles deed ook het goedwillende deel van het diamantmilieu inzien dat er effectiever tussen de sector en het gerechtelijk apparaat moest worden samengewerkt. Daarom werd op 22 februari 2000 een protocol-akkoord afgesloten tussen het parket Antwerpen en de *Hoge Raad voor Diamant*. Dit protocol heeft als doel de informatie-uitwisseling tussen de Hoge Raad en het Parket te stimuleren en te kanaliseren, teneinde infiltratie door de georganiseerde misdaad binnen de diamantwereld te voorkomen.

Centraal in dit protocol staat dat alle informatie over criminele of verdachte personen en activiteiten in de diamantsector, waar de Hoge Raad kennis over heeft, wordt gekanaliseerd via een beperkt aantal vertrouwenspersonen bij de Hoge Raad en het Parket. Op deze manier worden malafide handelsverrichtingen of personen gedetecteerd en kan een onderzoek worden ingesteld. Alhoewel het aantal doormeldingen tot op heden eerder beperkt is gebleven, wordt de samenwerking toch als positief ervaren.

BLOEDDIAMANTEN

Intussen is alweer een nieuw fenomeen opgedoken, namelijk de 'conflictdiamanten', ook wel 'bloeddiamanten' genoemd. Vooral sinds 2001 is er veel commotie geweest rond bloeddiamanten die geïmporteerd worden uit conflict- of oorlogsgebieden zoals Angola, Sierra Leone en Liberia. Instanties van de Verenigde Naties hebben in diverse rapporten België en meerbepaald Antwerpen aangeduid als de markt waar nog steeds veel bloeddiamanten worden ingevoerd. Algemeen wordt aangenomen dat de verkoop van diamanten uit conflictgebieden enkel tot doel heeft om de burgeroorlogen te financieren en dat de aankoop van dergelijke diamanten rechtstreeks in verband te brengen is met wapenhandel. Nog recenter werden zelfs enkele Libanese diamantairs aangeduid als draaischijf in het verhandelen van conflictdiamant en financiering van de terroristische groepering *Al Qaeda*, de groep rond Osama bin Laden. Al sinds 1999 probeert het gerecht in Antwerpen iets te ondernemen tegen deze laatste problemen. De opsporing is door een aantal oorzaken allerm minst gemakkelijk:

- De kanalen waarlangs deze diamanten Antwerpen binnenkomen zijn zeer verscheiden (luchtvaart, wegverkeer, spoor via Amsterdam, Londen of Parijs)
- Diamant is zeer klein en moeilijk te ontdekken bij smokkelen, er zijn legio mogelijkheden om ze te verbergen.
- Registratiesystemen in landen als Angola, Liberia en Sierra Leone zijn zo goed als onbestaand. Onderzoekscommissies sturen voor nazicht heeft geen zin, want corruptie viert hoogtij in die landen.
- Het gerecht heeft geen experts in deze materie. Wie garandeert ons dat we juist handelen bij de herkenning van bloeddiamant?
- Aflevering van certificaten is moeilijk te controleren. Vervalsingen zijn moeilijk te detecteren.

Er is echter verbetering door de installatie bij de Federale Politie te Antwerpen van een afdeling 'Diamant'. Deze is weliswaar bescheiden (4 personen), maar bestaat uit mensen die sinds 1995 ervaring opdeden met het opsporen van diamantmisdriven en stilaan het vertrouwen genieten van hen die het goed voorhebben met deze economisch belangrijke sector.

CONFLICTDIAMANTEN – GEZIEN VANUIT AFRIKA

Johan Peleman

Conflictdiamanten of bloeddiamanten staan al een paar jaar op de internationale agenda. De belangrijkste media wereldwijd hebben alle uitgebreid bericht over de zogenaamde diamantoorlogen in Afrika. Diamanten staan ook op de agenda van de Verenigde Naties en vrijwel alle belangrijke export-, transit- en importmarkten voor diamant nemen via hun nationale regeringen deel aan het *Kimberley*-proces, genoemd naar het plaatsje Kimberley in Zuid-Afrika, waar de eerste belangrijke conferentie over conflictdiamanten gehouden werd. Betrokken diamantproducerende en -importerende landen kwamen er overeen een overeenkomst op te stellen om de oorsprongsbepaling van diamanten beter te reguleren, zodat kopers en uiteindelijk ook de consument de garantie zou krijgen dat het 'cleane' diamanten zijn. De achterliggende idee is dat diamanten waarmee rebellen hun wapenaankopen financieren van de markt geweerd moeten worden, door embargos van de Verenigde Naties maar ook door een inspanning van de diamanthandel die tot dan toe nooit de oorsprong van diamant geproblematiseerd had. Maar het Kimberley proces heeft nog steeds geen bindende afspraken opgeleverd en de uitvoering blijkt moeilijker dan verwacht. In dit artikel wordt nagegaan welke de te verwachten onvolkomenheden van het systeem zijn. Met name de specifieke situatie in de landen van oorsprong van de diamant zal speciale oplossingen noodzakelijk maken, die verder gaan dan de creatie van het Certificaat van Oorsprong, dat op papier de traceerbaarheid van elke diamant in de handel zou moeten garanderen.

Gezien vanuit de Afrikaanse kant moeten we allereerst verschil maken tussen de industriële en de artisanale vorm van ontginning. Industriële ontginning is de ontginning van de diepere lagen van de kimberiet, de diamantertslagen waarbij zware machines de bodem afgraven en diepteboringen doen. Deze vorm van mijnbouw is sterk vergelijkbaar met de ontginning van andere erts en metalen. Het diamantkartel *De Beers* is er met grote mijnbouwprojecten in landen als Zuid-Afrika, Botswana en Namibië sterk in vertegenwoordigd. In dat laatste land wordt sinds enkele jaren ook op de oceaانبodem aan diamantontginning gedaan. Zuid-Afrika, waar de eerste internationale conferentie in het *Kimberley*-proces gehouden werd, vreesde dat een aantal niet-gouvernementele organisaties tot een consumentenboycot zou oproepen en daardoor de hele diamantindustrie en -handel in gevaar zou brengen. Ook voor de andere twee landen is de diamantproductie van groot belang voor werkgelegenheid en valuta-inkomsten, ze waren dan ook de eersten die aan de alarmbel trokken toen de internationale gemeenschap het thema van de conflictdiamanten op de agenda plaatste en het *Kimberley*-proces in begin van 2000 op gang getrokken werd.

De Beers, een van de grootste belanghebbenden in het hele proces van ontginning, groothandel, marketing en verkoop, was een als een belangrijke speler aanwezig tijdens de conferenties en probeerde duidelijk te maken dat conflictdiamanten een nauwkeurig definieerbaar en uiterst klein segment van de productie zijn. Het cijfer dat ging circuleren was vier procent van de totale wereldproductie en werd ontleend aan het document dat door *De Beers* op de eerste *Kimberley* diamantconferenties verspreid werd. Het gaat meer bepaald om diamantwinning in gebieden die beheerst werden door drie rebellenbewegingen: *União Nacional para a Independência Total de Angola (UNITA)* indertijd in Angola, het *Revolutionary United Front (RUF)* in Sierra Leone en het *Rassemblement Congolais pour la Democratie (RCD)* in het oosten van de Democratische Republiek Congo. De geschatte jaarproductie in de gebieden die door die rebellengroepen gecontroleerd werden, werden opgeteld en het totaal werd afgezet tegen de jaarlijkse wereldproductie. Dus moesten de overige 96 procent 'schone' diamanten afgezonderd en gered worden van generaliserende bezwaren die de niet-gouvernementele organisaties (NGO's) en de media volgens de betrokken landen en belangengroepen maakten.

VAN VIER M² PIT TOT OP DE WERELDMARKT

Het gaat in deze gevallen om diamanten die grotendeels artisaanaal ontgonnen worden en niet om de productie van de grote mijnbouwondernemingen die over grote oppervlakten en op grote diepte de bodem afgraven. Bij de artisanale productie gaat het om honderdduizenden individuele gravers die zware handenarbeid verrichten en met schoppen en zeven op zoek gaan naar die ene steen die hen op een goede dag uit de armoede zal helpen. In een land als Congo zijn volgens sommige schattingen meer dan een miljoen mensen actief in de artisanale diamantontginning en -handel. Hoe vinden deze diamanten hun weg van de Congolese bodem tot de markten in Antwerpen, Tel Aviv, Londen, Dubai, Mumbai of New York?

In landen waar artisaanaal gedolven wordt bestaat meestal een vrij strikt reguleringssysteem. Doorgaans worden door de nationale overheid licenties verstrekt voor grotere *plots*, stukken land van pakweg een are (100 m²). De licentiehouder verdeelt op zijn beurt zijn *plot* in *pits*, kleine stukjes land van om en bij de vier vierkante meter. Zo'n stuk land verandert dan al snel in een maanlandschap met diepe putten waarin honderden mensen met schoppen aan het werk zijn. Er kan enkel gegraven worden in het droge seizoen. In het regenseizoen kan hooguit 'gewassen' worden, dan worden de zandhopen onderzocht op de aanwezigheid van diamanten.

Voor de verdiensten rekenen zowel de verantwoordelijke opzichter van de *plot* als de gravers op de licentiehouder die hen 'sponsort' en vanuit de hoofdstad of de dichtstbijgelegen stad wekelijks of maandelijks een vrachtwagen stuurt met rijst, drank en gereedschap voor de gravers. Ze zijn volledig afhankelijk van die sponsoring. Zodra ze een voldoende grote partij stenen bij elkaar hebben, worden die aangeboden aan de sponsor die het eerste kooprecht heeft. Hij biedt een prijs en als de gravers die prijs niet hoog genoeg vinden, hebben ze het recht op zoek te gaan naar een meer royale koper, maar dan moeten ze de helft afstaan aan hun sponsor. De prijszetting voor diamant is afhankelijk van de grootte en de kwaliteit van de stenen. Er bestaan heel wat categorieën maar *grosso modo* gaat het om steentjes van lage kwaliteit voor industrieel gebruik, halfedelstenen voor goedkopere juwelen en tenslotte stenen van *gem* kwaliteit, dus geschikt voor echte diamanten juwelen.

De verkoop vindt plaats in kleinere steden in de directe omgeving van de belangrijkste diamantgebieden. In stadjes als Bo of Kenema in Sierra Leone bestaan de hoofdstraten haast uitsluitend uit *buying offices* of, in voormalige Franstalige koloniën, *comptoirs*. Dat zijn kleine, ietwat vieze open garages waar, in het geval van Sierra Leone meestal Libanees, handelaars een piepklein kantoorje inrichten. Buiten staan tv-toestellen, spectaculair ogende *ghetto blasters* of pronkerige lampen te wachten op de tussenhandelaartjes die namens de sponsor en de gravers de stenen komen aanbieden. Binnen in de groezelige kantoorjes staan de aanbieders ongeduldig te wachten tot de schatter de stenen stuk voor stuk onder een grote lamp met de loep bekeken heeft. Arrogant geeft de Libanees een prijs die uiteraard veel te laag is en dan druipt de verkoper af. Later op de dag komt hij toch wel terug want de andere *buying offices* zullen geen *leone* of geen dollar meer bieden dan de eerste. Als aanmoedigingspremie krijgt de verkoper, bij een goeie deal, dan nog een van de radio's of lampen mee.

Vanuit de kleinere steden in de diamantgebieden vinden de partijen diamanten hun weg naar de hoofdstad, opnieuw via vergunde tussenhandelaars. De prijs kan daarbij al verdubbeld zijn, waardoor duidelijk wordt dat ook in de export landen diamant belangrijke winsten oplevert voor de kopers en tussenhandelaars, zelden voor de gravers onderaan de ladder. Het is in de hoofdstad dat de grote handelaars de kleinere partijen cumuleren en herverdelen. Hier begint de eigenlijke internationalisering van de handel. Het is op dit niveau dat de kopers uit Antwerpen, Israël of Londen komen onderhandelen.

In de hoofdstad zijn de opkopers doorgaans ook diegenen die een van de dure exportlicenties hebben. In Congo gaat het bijvoorbeeld om 100.000 US dollar per jaar per licentie en al naar gelang het regime van de dag kan die licentie gewoon geannuleerd worden, zonder enige compensatie. Enkel de vergunde exporteurs mogen diamant het land uit sturen. In een aantal exporterende landen is er een dubbel systeem, waarbij internationale licenties worden uitgereikt

aan een selecte groep internationale handelaars en waarbij andere, minder dure licenties worden uitgereikt aan autochtone handelaars die in lokale munt mogen handelen. De buitenlanders moeten dan in dollars handelen die via de Centrale Bank het land in moeten worden gebracht. Om de exportbelasting te bepalen wordt gewerkt met een systeem van dubbele schatting. Zo heeft het *Government Gold and Diamond Office* in Sierra Leone een schatter in dienst die de pakketten schat die klaar zijn voor export. Een tweede, onafhankelijke schatter – die op contract werkt en op zijn beurt een klein percentage opeist van de waarde van het pakket – bekijkt de partij opnieuw zodat de exporteur verzekerd is van een 'faire' prijs, dat wil zeggen de prijs waarop hij een exportbelasting zal moeten betalen. Die belasting is een paar procent, tussen de 1 en de 3 procent van de waarde die op de factuur terecht zal komen.

VERSCHILLEN TUSSEN EXPORT- EN IMPORTSTATISTIEKEN

Het vreemde is dat tot op heden de waardebepaling in het land van export en de waardebepaling in het land van import, bijvoorbeeld in de belangrijkste groothandelmarkt België, absoluut niet hoefde overeen te stemmen. Zo kan het gebeuren dat een land als Sierra Leone officieel voor 50 miljoen dollar exporteerde naar België maar dat in België een veelvoud van dat bedrag – zowel in waarde als in gewicht – als officiële import genoteerd werd. De vergelijking van die export- en importcijfers, hoewel een duidelijke graadmeter voor smokkel, werd tot voor kort nooit gemaakt. Partijen diamant die vanuit een exporterend land verzonden worden, hebben al gauw een waarde van een paar honderdduizend tot een half miljoen dollar en een licentiehouder zal met regelmaat, bijvoorbeeld wekelijks dergelijke partijen verzenden. Hoewel de exportbelasting in een land als Sierra Leone of het naburige Guinee maar twee of drie procent van de waarde bedraagt, blijft het ontduiken ervan een winstgevende zaak. Als de belasting in Guinee lager is dan in Sierra Leone, er bestaan immers geen afspraken tussen de landen onderling, worden diamanten gewoon de poreuze grenzen overgesmokkeld en vanuit de Guinese hoofdstad Conakry als Guinese diamant geëxporteerd. De marktprijs kan ook verschillend zijn in de verschillende hoofdsteden, de waardebepalingen is immers uitsluitend een zaak tussen koper en verkoper. Om een concurrent uit de markt te houden kan een diamantopkoper in Guinee bijvoorbeeld een gevoelig hogere prijs bieden en zal hij dus ook meer verkopers aantrekken, eventueel gesmokkeld vanuit de buurlanden.

Tijdens de oorlog in Sierra Leone, die onlangs officieel beëindigd werd nadat de RUF-rebellen hun wapens hadden ingeleverd om als politieke partij aan de verkiezingen deel te nemen, passeerde heel weinig diamant de hoofdstad Freetown. Het diamantrijke gebied dat door de rebellen bezet werd en waar de rebellen zelf groeven of gravers in dienst hadden, grenst aan Liberia. Het regime van Charles Taylor in Liberia was jarenlang de 'sponsor' van de RUF-rebellen die in ruil voor wapens, voedsel en medicijnen hun stenen afstonden aan de Liberiaanse president. Diamanthandelaars kwamen dan in Liberia de stenen kopen en met de opbrengsten werden nieuwe wapens gekocht.

CONFLICTDIAMANTEN VERLENGEN GEORGANISEERD GEWELD

Dat brengt ons tot de kern van het verhaal over conflictdiamant, die mogelijk maakt dat een aantal conflicten in Afrika voortslepen omdat het voortduren van georganiseerd geweld voor sommige van de oorlogvoerende partijen meer winst oplevert dan het beëindigen ervan. In 1999 nam de Veiligheidsraad van de Verenigde Naties een eerste resolutie aan tegen de UNITA-rebellen van Jonas Savimbi in Angola, die een verbod instelde op de verkoop en aankoop van diamant, ontgonnen of verhandeld in de gebieden die door die rebellen gecontroleerd werden. VN-Embargos tegen de RUF-rebellen in Sierra Leone (2000) en tegen Liberia (2001) werden later ingevoerd. Tegen de rebellen in Congo of tegen de buurlanden van Congo die de rebellen steunden werd nooit een diamantembargo ingesteld.

Het instellen van zo'n embargo tegen UNITA-diamant maakte weinig uit want de stenen bleven hun weg vinden naar de internationale markt en plotseling noteerden de douanediens ten in de diamantimporterende landen gevoelige stijgingen – het ging om honderden miljoen dollars per jaar – van de import van diamant uit de buurlanden van Angola en Zuid-Afrika en een aantal landen in West-Afrika, die ideologisch aanleunden bij UNITA.

De oorlog bleef dus voortduren en er waren belangrijke aanwijzingen dat UNITA massaal bevoorrad werd met wapens, vooral vanuit Zuid-Afrika en Zambia. De Verenigde Naties besloten om een onderzoeksteam uit te sturen dat in kaart moest brengen wie UNITA bevoorradde, hoe dat gebeurde, hoe de UNITA -diamanten gesmokkeld werden, waar de stenen heen gebracht werden en door wie ze gekocht werden. Het resultaat, het rapport van de Commissie-Fowler, haalde scherp uit naar ondermeer België en Zuid-Afrika en rapporteerde hoe diamanten inderdaad voor wapens geruild werden. Wapenexporterende landen in Oost-Europa en bedrijven die betrokken waren bij de clandestiene bevoorrading van UNITA werden ook met naam genoemd en het rapport werd door de VN Veiligheidsraad openbaar gemaakt. Het belangrijkste gevolg van dat rapport-Fowler was wel dat het schenden van VN-embargo's voorgoed gecriminaliseerd werd, hoewel de meeste VN-lidstaten geconfronteerd worden met twee belangrijke lacunes in de nationale wetgevingen en instrumenten om met deze vorm van criminaliteit om te gaan.

Ten eerste is er het gebrek aan extraterritoriale jurisdictie. Hoe moet een Bulgaarse rechtbank feiten beoordelen die in Liberia of Sierra Leone gepleegd zijn, als Bulgaarse wapens die landen in zijn gesmokkeld door transportmaatschappijen en wapenmakelaars die in de Verenigde Arabische Emiraten kantoor houden? Ten tweede is er het gebrek aan internationale samenwerking tussen ordehandhavers of tussen staten onderling als het gaat om gevoelige of strategisch belangrijk geachte zaken zoals de handel in wapens of handel in grondstoffen en mineralen.

REGERINGEN NIET IN STAAT TOT MEDEWERKING

Een belangrijk deelprobleem is ook dat de landen waar de slachtoffers van de wapenleveringen vallen en waar de conflictdiamanten vandaan komen gewoon niet in staat zijn om medewerking te verlenen. In Sierra Leone, waar de restanten van het centrale bestuur best willen meewerken, bestaan heel gewoon geen archieven meer waaruit de nodige feiten gereconstrueerd kunnen worden: er zijn geen politiearchieven meer, geen systematische lijsten van personen die de grenzen gepasseerd zijn, er is geen handelsregister meer waaruit de registratie van diamanthandelaars kan afgeleid worden, er zijn geen archieven van banken meer, enzovoorts, omdat de RUF-rebellen in 1997 de hoofdstad hebben ingenomen en politiekantoren en alle andere gebouwen hebben geplunderd en in brand gestoken. De archieven zijn leeggehaald of mee opgegaan in de vlammen. Tenslotte heeft de oorlog ook beslist geen einde gemaakt aan het totale gebrek aan een professioneel leger en een professionele politiemacht, wat de samenwerking met Sierra Leone ook bemoeilijkt. Heel weinig landen hebben zelfs een diplomatieke vertegenwoordiging in het land of in de onmiddellijke buurlanden, zodat ook op dat stuk de samenwerking moeilijk is. Kortom, Sierra Leone maar ook Angola of DR Congo hebben opgehouden te bestaan als volwaardige rechtsstaat en de legale of illegale handelsroutes vanuit deze landen tot in de diamantimporterende landen zijn haast niet te reconstrueren. Dat geldt met name voor de diamanthandel.

Diamant, en ook goud, zijn nu eenmaal de makkelijkst te plunderen grondstoffen, zware handenarbeid volstaat en zelfs de legale handel in diamant is traditioneel in geheimzinnigheid gehuld. Het is *cash* handel en de miljoenentransacties gebeuren achter gesloten deuren tussen twee partijen die niet eens elkaars naam hoeven te kennen. Deze problemen doen zich dan ook niet alleen voor rond de diamanten uit conflictgebieden.

Zelfs op het moment van schrijven, nadat de Sierraleonse regering opnieuw de controle over het land en de diamantgebieden heeft en nadat een door de internationale gemeenschap opgezet

mechanisme voor de export van diamant in werking is getreden, gaat naar schatting tweederde van de diamanten illegaal het land uit. In andere landen, zoals Ivoorkust of Gambia (dat laatste is enkel een markt, geen diamantproducerend land) gaan nog grotere percentages illegaal de grenzen over. Bovendien zijn er tal van aanwijzingen dat misdaadorganisaties, zoals bijvoorbeeld organisaties actief in de internationale illegale wapenhandel, hun geld witwassen door diamanten uit deze landen legaal in de omloop te brengen.

DIAMANTFRAUDE MEER DAN ALLEEN CONFLICTDIAMANTEN

Het is duidelijk dat het probleem van de conflictdiamanten niet kan opgelost worden door alleen de invoering van papieren oorsprongscertificaten, die in Sierra Leone en Angola (en ook Guinee) inmiddels wel geïntroduceerd zijn. Fraude, corruptie en smokkel zorgen ervoor dat veel meer 'vuile' of illegale diamanten op de markten circuleren dan de vier procent waarover *De Beers* en andere belanghebbenden het hebben. Dat zijn de smokkeldiamanten, de diamanten die gesmokkeld worden om exportheffingen of belasting te ontduiken en die via smokkelwegen later toch officieel op de internationale diamantmarkten terecht komen. Het *Kimberley*-proces vermijdt angstvallig om te erkennen dat de diamanthandel ook kwetsbaar is voor die laatste vormen van georganiseerde misdaad.

Het is voor politiediensten die het probleem wel ernstig nemen, uiterst moeilijk om deze vormen van witwassen te bestrijden, zowel in de exporterende als in de importerende landen. De redenen zijn weer dezelfde als eerder vermeld: het probleem van de extraterritorialiteit en vooral het gebrek aan doeltreffende vormen van internationale samenwerking tussen politiediensten van de exporterende en importerende landen. In Afrika zelf worden witwaspraktijken nauwelijks ernstig genomen. De producerende landen waar artisanaal gedolven wordt, behoren ondanks de bodemrijdommen tot de armste ter wereld. Sierra Leone bengelt helemaal onderaan op de lijst van de allerarmste landen en Congo, Liberia of Angola doen het niet veel beter. Wie dollars binnenbrengt wordt niet *gescreend*, zodat het lijstje van buitenlandse investeerders in vele van deze landen bijna samenvalt met de lijst van internationaal gesignaleerde misdadigers.

Topfiguren van de Oost-Europese maffia zoals Leonid Minin of Shaptai Kalmanovitch hadden in landen als Liberia of Sierra Leone rechtstreeks toegang tot de president. De belangrijkste Libanese diamanthandelaars in Centraal en West-Afrika, die ook in de Antwerpse diamantwijk kantoor houden, worden in rapporten van inlichtingendiensten verdacht van banden met radicale islamitische groeperingen zoals *Hezbollah*, *Hamas* of *Al Qaeda*. In West-Afrika zijn ze gekend als respectabele zakenlui wier limousines via het VIP gedeelte op de luchthaven naar het vliegtuig begeleid worden door protocolofficials van de regering.

INTERNE PROBLEMEN VAN ARTISANALE DIAMANTWINNING

Voor Afrikaanse landen zelf brengt de artisanale mijnbouw naast de smokkel nog andere problemen met zich mee die van interne aard zijn. Zo zijn er de duizenden niet-vergunde gravers. Hun operaties zijn volledig illegaal en brengen vanuit het oogpunt van de staat een heleboel problemen met zich mee. Ten eerste is er natuurlijk het ontduiken van de vergunningsplicht en het feit dat de zo ontgonnen diamant hetzij in eigen land illegaal op de markt wordt gebracht, hetzij illegaal het land verlaat. Maar ernstiger dan dat zijn de kosten in termen van sociale onrust en geweld, en de politieke kosten. Niet zelden gaan groepjes illegale diamantarbeiders elkaar te lijf voor een gunstige locatie, vaak met doden tot gevolg. In Sierra Leone bleef een duurzaam staakt-het-vuren lang uit omdat in de laatste maanden van de oorlog de vuurgevechten vaak ontstonden na confrontaties over diamantputten tussen individuele groepjes rebellen en *vigilantes* van de Civil Defense Force (CDF) die voor rekening van het regime strijden.

Geweld ontstaat ook tussen niet gewapende groepen arbeiders of tussen illegale gravers en zij die wel vergunningen hebben om te graven, en de jaarlijkse belasting betalen om hun *plot*, hun kleine concessie te exploiteren. Regimes zien zich vaak ook genoodzaakt op de grote industrieel

geëxploiteerde concessies de veiligheid te garanderen en illegale gravers weg te houden. Hier worden we geconfronteerd met het fenomeen van de gecommmercialiseerde veiligheid, hetzij in de vorm van regeringstroepen die tegen betaling voor mijnbouwbedrijven de concessies bewaken, hetzij geprivatiseerde veiligheidsbedrijven die paramilitaire of militaire operaties uitvoeren op de concessies van grote bedrijven om illegale diamantarbeiders weg te houden.

In beide gevallen wordt vaak brutaal geweld gebruikt, soms met dodelijke afloop. In de Angolese oorlogseconomie leidt dit geweld ook tot nieuwe vormen van criminaliteit (Cilliers en Dietrich, 2000, vooral de hoofdstukken van Dietrich). Zo sluiten Angolese officieren akkoorden af met artisanale arbeiders die, als ze weigeren mee te werken, met grof geschut worden opgejaagd, soms vanuit gevechtshelikopters. Hele gebieden in het reusachtige land staan zo onder controle van lokale krijgsheren, generaals van het regime, die tegelijk de diamanthandel en de private veiligheid in handen hebben, net zoals bendes in grote steden bepaalde wijken controleren, hun eigen belasting heffen via afpersing en met geweld hun eigen criminele orde scheppen. In het gebied dat door de Angolese rebellen werd bezet, was ook sprake van duizenden arbeiders, velen kinderen, die onder dwang verplicht werden diamant voor UNITA op te graven, in aan slavernij grenzende toestanden. Via tussenhandelaars, soms ook via legerofficieren van het regime, kwamen die diamanten in het legale circuit terecht. Deze vormen van 'bloeddiamant' zijn meestal niet aan de orde in de discussies en onderhandelingen die in het kader van het *Kimberley*-proces gevoerd worden. Het is duidelijk dat de diamanthandel de kwestie liever beperkt houdt en zich hoedt voor nog meer internationale kritiek die de hele handel in instabiele gebieden ook aan banden zou leggen. Dat is een overigens een probleem waarmee de hele grondstoffenhandel meer en meer te kampen zal krijgen, de diamanthandel is maar een van de sectoren die het eerst te maken krijgt met internationale eisen voor regulering en aansprakelijkheid op dit vlak. Eind oktober 2002 publiceerde een onderzoeksteam van de Verenigde Naties hoe in het conflict in het uitgestrekte Congo tal van internationale grondstoffenbedrijven betrokken zijn bij rechtstreekse handel met rebellenbewegingen of de verschillende nationale legers die in Congo intervenieerden (Rwanda, Oeganda, Zimbabwe, Angola).

CRIMINALITEIT, DIAMANT, INSTABIELE EXPORTLANDEN EN OORLOGSECONOMIEËN

Het debat over criminaliteit en diamant, bekeken vanuit de invalshoek van instabiele exportlanden en oorlogseconomieën, is nog niet gevoerd. Nochtans kan conflictdiamant enkel een onderdeel van de reguliere handel in diamant uitmaken omdat er een veel breder probleem bestaat: dat van de illegale diamanten die gesmokkeld zijn, afgeperst, gestolen, witgewassen of door dwangarbeid verkregen. Het is in dit klimaat dat ook de conflictdiamanten hun weg vinden naar de markten, omdat het een klimaat is waarin sommige tussenhandelaars opereren voor wie *deals* met bloeddorstige rebellen, rovers of corrupte militairen geen probleem vormen.

Uiteindelijk vinden we hier het raakvlak tussen criminologie en polemologie of conflictonderzoek: sommige vormen van georganiseerde misdaad kunnen bestudeerd worden door oorlogsdeskundigen en sommige conflicten zijn perfect te beschrijven als zeer gewelddadige fenomenen van georganiseerde misdaad. Bovendien gaat het om een internationaal gegeven, want de diamantopkopers die in oorlogsgebieden opereren zijn rechtstreeks verbonden aan de diamantgroothandelaars in Antwerpen, Tel Aviv, Johannesburg of Londen. *KLM*, *Sabena*, *Lufthansa* en *Air France* hebben onder hun klienteel vanuit Afrika ongetwijfeld tal van regelmatige passagiers die op grote schaal diamant smokkelen. Sommige pakketten worden gewoon met *DHL* of *Federal Express* verstuurd.

EFFECTIEF *KIMBERLEY*-PROCES ONVOLDOENDE

Intussen is de oorlogssituatie in Angola en Sierra Leone ten goede veranderd. Met de dood van rebellenleider Jonas Savimbi in Angola en de ontwapening door een VN-vredesmacht van het *RUF* in Sierra Leone, is een zekere stabiliteit weergekeerd. Het probleem van de smokkel, eerder

dan de handel in de meer strikt gedefinieerde 'conflictdiamant', treedt daarmee meer op de voorgrond. Als *Kimberley*-proces eenmaal in werking is getreden (planning: 1 januari 2002), zal het voor smokkelaars moeilijker worden om hun stenen in te klaren en in het legale circuit te brengen. Maar er blijven vele mazen in het net als het gaat om diamanten, waarvan de gemiddelde douanier onmogelijk de waarde kan schatten. Diamant kan vijf dollar maar ook 5.000 dollar per karaat waard zijn. Op een partij van een paar honderd karaat scheelt dat uiteraard wel. De gekende diamantimporterende landen mogen dan al speciale inkledingssystemen hebben die onder- of overwaardering op de facturen aan het licht brengen, maar diamanten kunnen de Europese Unie natuurlijk ook binnenkomen door ze in Portugal of Griekenland in te klaren. Dan is er een gewone douanier als het gaat om de waardebepaling en is het importeren slechts een papieren procedure.

Het *Kimberley* systeem kan pas echt werken als er ook middelen voor afschrikking worden ingezet en aan smokkel een einde wordt gemaakt. Dat brengt uiteraard nieuwe en complexe opsporingsmethoden met zich mee, maar het zou wel een goede zaak zijn, ook voor het herstel van de rechtstaat in een aantal van deze staten waar wanbeheer en jaren van verwoestende burgeroorlog een puinhoop hebben achtergelaten en waar training voor politie-, opsporingsdiensten of douane beslist zou bijdragen aan de wederopbouw van de staatsstructuren én de economie.

Hoewel de belangrijkste misdrijven plaats hebben in of aan de grenzen van de exportlanden, zal dat in de praktijk betekenen, dat het initiatief voor de ordehandhaving toch aan de kant van de meestal rijke en stabiele importlanden moet liggen. Belgische politie- of douanediens ten bijvoorbeeld zouden verdachten fysiek kunnen volgen tot in de landen van waaruit de smokkel en fraude georganiseerd wordt om daar in samenwerking met de autoriteiten een deel van het onderzoek uit te voeren.

LITERATUUR

Rapporten van de VN-onderzoekspanels voor de sanctieregimes en embargos tegen Angola, Liberia en Sierra Leone en van het panel dat de oorlogseconomie in Congo onderzoekt, zijn te vinden op de VN-website www.un.org onder de documenten van de Veiligheidsraad.

De auteur werkte mee aan de volgende publicaties:

Global Witness, A Rough Trade: the Role of Companies and Government in the Angolan Conflict (1998), London: Global Witness.

Cilliers J. & C. Dietrich (2002), *Angola's War Economy : the Role of Oil and Diamonds*, Pretoria: Institute for Security Studies.

Dietrich C. (2002) *Hard Currency : The Criminalized Diamond Economy of the Democratic Republic of the Congo and its Neighbours*, Partnership Africa Canada / International Peace Information Service (IPIS).

Dietrich C. (2000) 'The Commercialisation of Military Deployment in the Congo'. *African Security Review*, 9 (2), Institute for Security Studies.

Smillie Ian, Lansana Gberie & Ralph Hazleton (2000) *The Heart of the Matter: Sierra Leone, Diamonds and Human Security*, Partnership Africa Canada.